ISSN 2597-3509

LETHRICA

ÅRGANG 17, NR. 33 DE HISTORISKE FORENINGER I LEJRE KOMMUNE APRIL 2022

I dette nummer starter en serie artikler om Lejrekredsens historie fra 1848 og frem.
Her starter også en beretning om et barns oplevelse af Anden Verdenskrig og tiden derefter.
Fra Gl. Lejre hører vi denne gang om en birkedommer og en bødker.
Og vi får et indblik i en milestens rundrejse.

Vi ønsker alle vore læsere en rigtig god sommer

På redaktionens vegne

Thyra Johannesen

I DETTE NUMMER:

Leder	2
Lejre-kredsen	4
Barnets krig	19
En bødker	28
En birkedommer	35
Milestenen	40
Praktiske oplysninger	43
Fællesarrangementer	44
Lejre Historiske Forening	46
Egnshistorisk Forening for Hvalsø	47
Bramsnæs Lokalhistoriske Forening	48
Lejre Museumsforening	49
Tadre Mølles Venner	52
Nyt fra DSI-TM	55
Kommende aktiviteter	56

LØSSALG 12 kr.

LEDER

NATURNATIONALPARK—ELLER BARE TILBAGE TIL FØR FREDSSKOV-FORORDNINGEN FRA 1805?

Der har været en vældig debat om en eventuel naturnationalpark i Bidstrupskovene. Desværre har den bygget mere på følelser end på kendsgerninger. Vi respekterer brugergruppers demokratiske ret til at varetage egne interesser, men når meget ressourcestærke og velformulerede brugergrupper trækker andre med i en proteststorm mod et forslag, som de slet ikke har nogen som helst årsag til at være imod – nærmest tværtom – er det betænkeligt.

I 1805 var der kun fire procent skov tilbage i Danmark. Derfor blev det i Fredsskovforordningen bestemt, at skovene skulle hegnes, således at dyrene ikke længere kunne komme ind

Gallowaykvæg

og græsse i dem.
Før den tid var græsningsskove helt normale. Man målte ofte en skovs værdi efter, hvor mange svin der kunne gå på olden i den.
Vi finder minder om græsningsskovene i mange stednavne. Fx hedder en part af Åstrup Skov Koskov og en anden Hestehaven. En stor part af Bidstrupskovene hed Avnstrup Overdrevsskov. Så flydende var grænserne mellem skov og overdrev.

Græsningsskove var noget, man levede ganske naturligt og afslappet med. Nogle steder i Sverige findes de stadig hist og her, bl.a. på Gotland. Her gælder allemandsretten, og det giver ingen problemer. Problemet er snarere, at de fleste af os danskere er blevet fremmede over for både natur og landbrug.
På Tadre Mølle er der ret til fri fladefærdsel på græsningsarealerne uden hunde. På de store statsejede arealer ud mod Sejrøbugten med hundredvis af kreaturer og masser af badegæster gælder kun reglen - hund i snor. Ingen af stederne er der problemer.

Bent Gottfredsen

PÅSKEAKTIVITETER PÅ LEJRE MUSEUM

Søndag den 10. – mandag den 18. april kl. 11 – 16:
Lejre Museum har åbent i hele påskeferien.

Skærtorsdag og Langfredag 14. – 15. april kl. 12 – 15:
Forskellige påskeaktiviteter såsom æggemaling og æggejagt, ligesom man kan trille med de malede æg.

Lejre-kredsen 1848-1850

DA LEJRE SENDTE EN SIKKER PARTISOLDAT

Af Kaare R. Skou

I 2005 vedtog Folketinget den såkaldte *strukturreform*. 271 kommuner blev til 98 og 13 amter til fem regioner. Det betød, at kortet over valgkredse også måtte tegnes om. Lejre-kredsen, der havde eksisteret uafbrudt siden Den Grundlovgivende Rigsforsamling i 1848, forsvandt. TV 2's tidligere politiske redaktør Kaare R. Skou, der er forfatter til flere værker om vores politiske historie, fortæller i dette og kommende numre af *Lethrica* Lejre-kredsens historie fra 1848 og frem.

Vi undrer os, når præsidentvalg i verdens suverænt teknologisk højst udviklede land, USA, gang på gang ender i kaos og med berettiget tvivl om, at det har været *retfærdigt*. For os har en valgdag altid været en festdag, men mange andre steder er den en betændt affære.

Da det amerikanske *Harvard University's Kennedy School of Government* sammen med det australske *Sydney's Department of Government and International Relation* satte sig for at undersøge *retfærdigheden* ved 180 præsident- og parlamentsvalg i 139 lande over perioden 2012-15, stod Danmark som en suveræn verdensmester i valg. Forklaringen er enkel. Selv om den radikale indenrigsminister i 1909, Ove Rode (1867-1933), eftertænksomt slog fast, at valgloven er det afgørende for hele et demokratis karakter, så har vi lige siden demokratiets spæde begyndelse i 1840'erne med stænderforsamlingerne og sogneforstanderskaberne opfattet valghandlingerne som et stykke teknik, der skal yde størst mulig *retfærdighed,* og i de få tilfælde, hvor politikerne har blandet sig, noterer vi i enighed, at *retfærdigheden* - hvordan den så end defineres - har lidt skade.

En kreds bliver til

Frederik 7. (1808-63) sad fortvivlet ved sin fars dødsleje i 1848. Ikke fordi han skyldte ham noget - nærmest tværtimod, men fordi han allerede forinden havde erkendt, at han hverken magtede eller tragtede efter at føre enevælden videre, og nu lå byrden på hans skuldre. Faderens (Christian 8. 1786-1848) livlæge, Oluf Lundt Bang (1788-1877), rådede indirekte kronprinsen til et frivilligt magtafkald. Han fulgte rådet og gennemførte et af verdenshistoriens få vellykkede af slagsen ved at gøre sine ministre *ansvarlige* og gøre en folkeforsamling til ministrenes kontrollanter. Som en af sine sidste enevældige beslutninger pålagde han derefter juristen Peter G. Bang (1797-1861) at opdele landet i valgkredse.

Et mere kvalificeret menneske kunne ikke tænkes. Han havde ellers lige fået stillingen som amtmand i Holbæk, men chefen for den regering, som Frederik 7. og hans rådgivere havde sat til at fylde hullet mellem enevælde og demokrati ud, lensgreve A.W. Moltke (1785-1864), insisterede på at få Bang til departementschef i indenrigsministeriet. Hans integritet var indiskutabel, og hans personlige ambitioner små. Så selvudslettende var han, at der end ikke findes et eneste malet portræt af ham, kun ét fotografi og to tegninger. Han var en udpræget problemknuser og kompromismager, men ikke uden principper og grænser, bevægede man sig dertil. Sådan en minister er det enhver regeringschefs drøm at kunne disponere over. Den suveræne mester i vor tid i den kunst var venstremanden Knud Enggaard (f. 1929), der hjalp statsminister Poul Schlüter (1929-2021) gennem mange trængsler. For Mette Frederiksen (f. 1977) besidder Nicolai Wammen (f. 1971) lidt af samme egenskab.

Problemknuseren P. G. Bang (Kgl. Bibliotek)

Bang betragtede sin opgave som rent teknisk, selv om der i løsningen nemt kan udøves politisk magt. Det er det, som helt grundlæggende gør præsidentvalgene i USA kaotiske. Her har hver stat sin egen valglov, som guvernøren råder over. Hans redskab kaldes *gerrymandering* efter guvernøren i Massachusetts Elbridge Gerry (1744-1814), som tegnede kredsene, så de ikke nødvendigvis dækkede sammenhængende geografiske områder. På den måde kunne han med sit kendskab til partistyrken kvarter for kvarter og landsby for landsby sammensætte kredsene, så hans eget parti lige akkurat fik flertal i hver eneste kreds, og stemmerne på oppositionspartiet blev spildte.

Moltke kendte til tricket, så for en sikkerheds skyld satte han den nationalliberale oppositionsleder, kultusminister D. G. Monrad (1811-87) til at skygge Bang. Valgforskeren, professor Jørgen Elklit (f. 1942), har undersøgt, om der nogensinde i dansk valglovgivning har været spor af gerrymandering, men er kommet til det

Det ældste billede, der findes af Blæsenborg. Det stammer fra ca. 1930, og på det tidspunkt var kroen flyttet op over for den nye jernbanestation. (Lejre Arkiv)

resultat, at det har været muligt, men en rygende pistol er aldrig fundet.

Blæsenborg - stedet i centrum

Danmark var allerede før 1848 et velorganiseret land. Inden vikingetiden gled over i middelalderen, blev landet opdelt i omkring 200 herreder. Hvad et herred er, er der ikke enighed om. Det kan konstateres, at i så godt som alle herreder er der en sejlbar å, og et herred kunne være det område, som skulle stille med en båd, når vikingerne gik i leding. Senere blev herrederne til rets- og politikredse. Engang har der eksisteret et Lejre herred, men det forsvandt i løbet af middelalderen.

Christian 8. havde taget udgangspunkt i herrederne, da han skulle tilrettelægge valgene til de rådgivende stænderforsamlinger, når det gjaldt den talrigeste af samfundsklasserne, bønderne. For de øvrige valgklasser, godsejere og købstadsbeboere, var antallet af vælgere så få, at en kredsopdeling var meningsløs. I Lejreområdet, 3. distrikt, med valgsteder i Skibby og Roskilde, bestod kredsen af Horns, Voldborg og Sømme herreder plus den nordligste del af Tune herred og Ramsø herred med undtagelse af Rorup, Gadstrup og Syv sogne. De valgte herfra blev gårdejer Niels Thomsen (1776-1847) til Thorp Ladegaard ved Skuldelev og proprietær Peder Kornerup (1793-1859) til Østrupgaard ved Gundsølille, (mæcen for komponisten C.E.F. Weyse (1774-1842) (*I østen stiger solen op, Det er så yndigt at følges ad*) og den første til at dyrke raps herhjemme). Ingen af dem var fra det, Bang gjorde til demokratiets Lejrekreds.

Heller ikke fra godsejerstanden blev der valgt nogen i Lejreområdet, og med hensyn til købstadsindbyggernes klasse gav det sig selv.

Peter Bang forkastede herrederne. 200 var for mange, og de sagde ikke folk noget. I stedet kastede han sig over landets sogne, der som små brikker kunne flyttes rundt uden at dele et sogn mellem to valgkredse. Sognene var i det store og hele blevet til under den store kirkebygningsperiode fra ca. 1150 og 100 år frem, hvor der blev opført omkring 2.000 kirker.

Politikerne havde skitseret en rigsforsamling, valgt ved det simpleste af alle valgsystemer, flertalsvalg i enkeltmandskredse, hvor den kandidat, der

får flest stemmer, er valgt og alle andre stemmer spildte (ligesom den dag i dag i Storbritannien), at kredsene så vidt muligt skulle have samme indbyggertal, at eksisterende administrative grænser så vidt muligt skulle respekteres, og at ingen ville få uoverstigeligt langt til et valgsted. Det ville, hvis alle krav skulle opfyldes, give 114 kredse.

Bang bestemte, at kredsene skulle have navn efter afstemningsstedets beliggenhed og den lokale sogneforstander være øverste ansvarlige for afviklingen. Det betød, at kredsene normalt ville få navn efter en købstad.

Omkring Roskilde stod Bang med et problem, for afstande, eksisterende grænser og befolkningstal gik ikke op i en højere enhed. Frederiksborg amt kunne udvides valgmæssigt, så hele Horns Herred blev en del af Frederikssundkredsen, men så blev der meget langt for folk i Bramsnæs til valgstedet. En anden mulighed var at gøre Roskilde-Køge til tre kredse, men så kneb det med befolkningstallet. Han endte med det sidste, selv om den tredje kreds så blev uden købstad. Tegnede han en cirkel om den mulige tredje kreds og talte indbyggere i sognene, befandt passerens spids sig på Blæsenborg Kro i Ledreborg Allé. I cirklen lå sognene Kirke Hyllinge, Sæby, Gershøj, Kirke Sonnerup, Rye, Lyndby, Herslev, Kirke Såby, Gevninge, Kornerup, Svogerslev, Hvalsø, Kisserup, Allerslev, Særløse, Osted, Borup og Kimmerslev. Lidt måtte Bang klippe og klistre for at ramme befolkningstallet. De to sydøstlige sogne, Rorup og Glim, måtte han lægge til Roskildekredsen og til gengæld tilføre Blæsenborgkredsen Svogerslev mod nordøst og Borup og Kimmerslev mod syd.

Bangs arbejde godkendes

Kongen havde lovet, at stænderforsamlingerne skulle have mulighed for at udtale sig om valgloven, før den fik hans underskrift, så den 26. april 1848, kun en måned efter 'revolutionsdagen', mødte Østifternes deputerede ekstraordinært en sidste gang op i Palæet på Stændertorvet i Roskilde. I det store og hele kunne de forskellige klasser godkende Bangs arbejde, med bønderne som de mest tilfredse - selv om de på sin vis måtte købe katten i sækken. Klogt havde premierminister A. W. Moltke be-

stemt, at kredsenes grænser ikke var til diskussion. Hvis ikke Bangs arbejde kunne godkendes, skulle alt begynde forfra. Derfor blev det store diskussionsemne regeringens krav om, at kongen, efter at befolkningen havde stemt, supplerede de folkevalgte med et antal kongevalgte, reelt regeringsudpegede medlemmer. Bondevennerne sagde nej. Ønsket var De Nationalliberales. De frygtede for, at forsamlingen ville blive for revolutionær uden kongevalgte som et konservativt slæbeanker.

Retninger, ikke partier

Inden Bang havde gjort sit arbejde færdigt, anede politisk interesserede, at egnen vest for Roskilde ville blive stedet, hvor befolkningens tre politiske linjer viste, hvor stærkt de stod i forhold til hinanden. Der fandtes ikke politiske partier, kun politiske retninger, og mange shoppede nysgerrigt rundt mellem dem.

Der eksisterede for det første et Højre, en konservatisme, som helst så enevælden fortsat. I antal var den lille og bestod først og fremmest af officerer og godsejere. Officerskorpset har sjældent spillet nogen politisk rolle i Danmark til forskel fra situationen i mange andre lande, men man kunne regne med, at det var loyalt over for kongen - ikke så meget personen Frederik 7. som titlen. Principielt var folkestyre et angreb på nedarvede rettigheder. Godsejerne, som tilsammen ejede 75 procent af den dyrkede jord, stod splittet. Mange så folkestyret som en trussel mod ejendomsretten, og frygten blev ikke mindre af, at der i de selv samme dage i London udkom en kontroversiel bog med titlen *Det kommunistiske Manifest,* skrevet to unge økonomer, Friedrich Engels (1820-95) og Karl Marx (1818-83).

Nationalpolitisk byggede Højre på idéen om eksistensen af en historiens ret, som her tilsagde, at det danske rige også omfattede Holsten. Når de var modløse og tavse, skyldtes det

Demonstrationen for en ny regering, marts 1848

den siddende konge. Frederik 7. foragtede al hofetikette og udfordrede den, når han kunne. Han befandt sig bedre på en beværtning i Fredericia end på slottet. Til det kom hans i borgerskabets fantasi foragtelige seksualliv udlevet i trekant af gensidig hengivenhed med den arbejdsskadede balletdanser Louise Rasmussen (grevinde Danner) (1815-74) og avisudgiversønnen Carl Berling (1812-71).

For det andet var der enevældens egentlige ombringere, en diffus gruppe af yngre, fortrinsvis københavnske, selvbevidste akademikere. Ideologisk hørte de sammen med oplysningstidens liberalister i en udgave, hvor dens indbyggede individualisme endog forhindrede dem i nogensinde at optræde samlet. Samtidig var de en del af tidens modebevægelse, hvis slagord var hvert folk sit land - ikke i Gottfried Herders (1744-1803) tyske og Grundtvigs danske udgaver, inspireret af romantikken, men i en mere lavpraktisk udgave, hvor de var utilfredse med, at mange stillinger i administrationen og på universitetet var besat med en blanding af indvandrere og godsejersønner, som var for langt ude i slægtstræet til at kunne leve af deres arv. De forlangte eliten, kundskaberne, til magten. For dem kunne Preussen beholde Holsten. Rigets grænse måtte gå, hvor man ikke længere mødte en dansker, det vil sige ved Ejderen.

Det var, da disse De Nationalliberales største politiske talent, juristen og charmeuren Orla Lehmann (1810 -90) i en tale på Falster byggede bro til landets tredje gruppe, de godt organiserede Bondevenner, at enevælden faldt.

I 1845 havde Christian 8. begået den sene enevældes afgørende dumhed. Rundt om på Sjælland var omvandrende *bondeagitatorer* begyndt at samle bønderne til et opgør med fæstesystemet. Christian Ditlev Reventlows (1748-1829) reformpolitik, der havde ført til stavnsbåndets ophævelse i 1788, var gået i stå. De mest kendte var husmanden Peder Hansen-Lundby (1801-54), fæster under Lundbygaard ved Vordingborg, og læreren og lægprædikanten Rasmus Sørensen (1799-1865), som underviste på en skole under Holsteinborg Gods.

Skræmte godsejere klagede til kon-

gen, fordi disse agitatorer aften efter aften kunne samle fulde huse til deres dagligstuemøder. Så var det, at kongen fejlede og forbød møder med deltagelse af udensogns folk. Hans *bondecirkulære* blev hurtig ophævet, men skaden var sket.

Bønderne organiserede sig i et *Bondevennernes Selskab*. Det ulmede kraftigst i Odsherred og i et bælte fra Kalundborg i vest over Svinninge, Holbæk og til Lejre, mens der kun var få bondevenner i kongens Nordsjælland og i Jylland. Idémanden var den kontroversielle artillerikaptajn A. F. Tscherning (1795-1874) - et af de få ægte børn i dansk politik af Den Franske Revolution i 1789 - elsket af sine elever på Den Militære Højskole, men i *bad standing* blandt kolleger.

Hans første møde med de aktivistiske bønder fandt sted i 1845, året før han skabte Bondevenneselskabet, og bryllupsrejsen med Eleonora Lützow (1817-90), gik til hjertet i hans politiske bagland, Skoemagerkroen i Kirke Saaby.

Han organiserede selskabet ret hierarkisk med landet opdelt i distrikter, der alt efter den lokale tilslutning omfattede 3-6 sogne med en distriktsformand og en bestyrelse, som formanden udpegede.

Peder Hansen, Abbetved

Distriktsformanden på Lejreegnen var egnens dygtigste bonde, Peder Hansen (1798-1878) fra Abbetved, fæster af Viegaard under Ledreborg. Det ene år konstaterede Landøkonomisk Selskab, at hans hvede var Sjællands bedste. Året efter fik hans samling af kvier karakteren *meget smuk* på dyrskuet.

Egentlig var han uddannet væver, men allerede i 1822, da han var 24 år, arvede hans hustru fæsteretten til sin fødegård i Herslev. Peder Hansen blev landmand og flyttede senere til Abbetved. Mange af de 198 jordbrugere i Saaby-Kisserup sogn var politisk aktive. Selveje vedtaget ved lov skulle afskaffe fæsteriet. De fleste af

gårdmændenes og husmændenes landbrug på egnen lå indeklemt mellem store jordbrug med Ledreborg som størst, og selv om der var rettet op på, at al lokal administration lå hos godsejerne i forening med præsterne i 1841, da Christian 8. oprettede sogneforstanderskaber i landets 1.053 sogne, ændrede det ikke på afhængigheden af godsejerne.
I de fleste sogne blev præsten sogneforstander, men i Saaby-Kisserup ville man have Peder Hansen. Det gentog sig i 1842, da amterne blev oprettet: Han kom i Roskilde Amtsråd. Da Tscherning så dannede Bondevennernes Selskab, meldte han sig straks under fanen og blev distriktsformand.

Mens Bang tegnede, samlede Bondevennernes ledelse de sjællandske distriktsformænd og bondestandens stænderdeputerede til møde. Fårene skulle skilles fra bukkene. Valgmåden til Den Grundlovgivende Rigsforsamling ville gøre det taktisk uklogt at opstille mere end én kandidat i hver kreds, for det kunne splitte stemmerne og gøre en tredje til vinder.
Fra det, der skulle blive til Lejrekredsen, mødte Peder Hansen selvfølgelig, men også distriktsformanden i Kimmerslev, møller Rasmus Bagge (døbt 1810) fra Kimmerslev Mølle under Svenstrup Gods. Han udelukkede imidlertid sig selv ved at kalde et system med én mand, én stemme for uretfærdigt over for de privilegerede klasser, som med det næppe ville få valgt nogen. En ret ophidset formand for Bondevennerne, den københavnske advokat Balthazar Christensen (1802-82) gav ham en skideballe, og da valgdagen oprandt, var han at finde som Højres kandidat.

Tilfældet Aastrup

Peder Hansen fik yderligere en modkandidat i forpagteren af Aastrup Gods, Carl Møller, som nærmest var nationalliberal. Begge krævede fæsteproblemet løst, men måden skilte dem. Hvor Bondevennerne krævede lovgivning og tvang, ville Carl Møller gå lempeligere til værks. For dem begge stod Aastrup Gods som et skræmmeeksempel på, hvad der kunne ske.
Aastrup havde været inde i en række turbulente år. Tiden op til statsbankerotten i 1813 havde været økonomisk trang for godserne, som nu også blev presset af Bondevennernes krav om at få genoptaget Reventlows

reformpolitik fra 1770'erne med stavnsbåndets ophævelse. Dengang var hans politik blevet torpederet af en tilsyneladende meget bred lobbygruppe af godsejere med grevinde Sophia Krag-Juel-Vind (1734-1810) som den, der støbte kuglerne. Deres advarsel til kongen var, at det kunne komme til at gå som i Frankrig under Den Franske Revolution i 1789, hvis ikke han tog sig i agt. Eftertiden har vist, at Sophia eller nogen i hendes kreds havde forfalsket adskillige godsejeres underskift på henvendelsen til kronprins Frederik 6. (1767-1852), men det er en anden historie. Reformarbejdet gik i stå.

I situationen var der imidlertid to bander af jyske advokater og officerer,

Herregårdsslagteren, generalkrigskommissær Ulrik von Schmiten

som handlede. De opkøbte jyske godser på randen af konkurs og frasolgte deres bøndergårde til fæsterne, som var opsatte på at blive selvejere. Det skete til ublu priser, delvis under den tvang, at købte han ikke, blev gården solgt til tredjemand på auktion. *Herregårdsslagterne* blev de kaldt, og modsat rockerbanderne var de ikke i krig med hinanden. Efter loven skulle godshandel godkendes på det årlige Snapsting i Viborg, som var datidens svar på Værdipapircentralen, og her mødtes banderne til ædegilde og drukfest, hvorunder de tog et vue over situation og fordelte næste års konkurstruede godser mellem sig. I løbet af få år blev der tyndet betydeligt ud blandt fæstere i Jylland, og det var årsagen til, at tilslutning til Bondevennerne her var lille.

I spidsen for den ene af banderne stod generalkrigskommissær Ulrik von Schmidten (1761-1828), som havde planer om at udvide forretningen til Sjælland, og her kom Aastrup i hans søgelys. Han købte det i 1806 og nåede stort set at rippe det, inden han selv gik konkurs under statsbankerotten. Det var den form for privatiseret fæsteafløsning, Peder Hansen for alt i verden ville have standset

med et forbud skrevet ind i Grundloven.

Valget

Den 5. oktober 1848 kunne Lejrekredsens 847 vælgere stemme. 692 af dem mødte frem på Blæsenborg Kro, mange med kone og børn og de fleste i søndagstøjet. En valgdeltagelse på 82 procent var nogenlunde gennemsnitlig for Sjælland. Som loven foreskrev, styrede sogneforstanderen i Osted-Allerslev valget. Han begyndte med at give de tre kandidater ordet, og derefter skulle de svare på spørgsmål. Når spørgelysten ebbede ud, gik man til afstemning ved håndsoprækning.

Der var ingen tvivl. Peder Hansen fik 436 stemmer eller 43,6 procent, Carl Møller 130 og Rasmus Bagge 126.

Når et valg var så klart, skulle der ikke føres kontrol med afstemningen, og der kunne meget vel være blevet afgivet stemmer fra ikke-stemmeberettigede, ja, selv fra kvinder. Det

Folketingssalen, som den så ud indtil Christiansborgs brand i 1884. Billedet er fra ca. 1870 (Ill.Tid.)

var først, hvis en af kandidaterne krævede det, eller sogneforstanderen fandt afgørelsen uklar, at der skulle foretages, hvad der kaldtes *navnlig afstemning*. I det tilfælde satte formændene fra sogneforstanderskaberne i kredsen sig ved et langt bord, hver med en protokol over stemmeberettigede i deres sogn, og så gik man hen til sin formand og fortalte, hvem man stemte på. Det blev ført til protokollen, hvorefter alt blev talt sammen.

Peder Hansen var blevet medlem af landets fornemste forsamling, der som det første meddelte Frederik 7., at den ikke blot betragtede sig som en forsamling, der skulle skrive landet en grundlov, men i det hele taget betragtede sig som en lovgivende forsamling, hvilket kongen accepterede. I lyset af borgerkrigen i Slesvig var det første, forsamlingen kastede sig over, en ny lov om værnepligt, og først da den var vedtaget, gik man til Grundloven.

På Christiansborg blev Peder Hansen en af Bondevennernes tavse partisoldater. I løbet af de mange og lange forhandlinger tog han ikke ordet en eneste gang, og han havde ikke plads i nogen udvalg. Forsamlingen skulle imidlertid stemme mange gange, for man stemte paragraf for paragraf om Grundlovens 100 paragraffer, og til flere af dem skulle der stemmes om en række ændringsforslag. Når der var afstemning, mødte Peder Hansen pligtskyldigt op og stemte hver gang ligesom Balthazar Christensen.

Denne næsten anonyme optræden afstedkom alligevel utilfredshed hjemme i Lejre. Få dage før den sidste afstemning om Grundloven som helhed fandt han et trusselsbrev i sin postkasse underskrevet *en sand bondeven*. Ifølge brevet var Balthazar Christensen en Judas, der forrådte de virkelige bønder, gårdejerne, for at tækkes husmænd og landarbejdere, og de, der som Peder Hansen fulgte ham, havde deres liv fortabt.

En kro og en landevej

Dér, hvor Peder Hansen følte sig hjemme, var i amtsrådet og i sogneforstanderskabet. Det var dér, han kæmpede sine kampe, for eksempel kampen for en kro i Gershøj.

Vejsystemet var i en sådan forfatning, at så meget transport som muligt foregik til søs. Der var en sejlen på kryds og tværs af Roskilde Fjord med

små, efterhånden dampdrevne fragtbåde. Uden at det var planlagt, udviklede Gershøj sig til et trafikknudepunkt - stedet, hvor man steg om. Til skibstrafikken kom to dagvogne fra det øvrige Horns Herred, som fik endestation her. Men på havnen var der til de rejsende kun et læskur at vente i. Det var her, at en kro kom ind i billedet.

I Amtsrådet var flertallet afvisende. Allerede dengang var der nogle, som faldt for ethvert amerikansk modelune, og den nyeste trend var afholdenhed. Det var lykkedes folk som den tidligere alkoholiker John Bartholomew Gough (1817-86) at lukke i tusindvis værtshuse i USA, og han samlede fulde huse, hvor han kom frem i Europa.

Over for det flertal stod Peder Hansen, der som bondeven var rationalist og af den opfattelse, at hvor mennesker ventede og havde behov for en kro, skulle der være en kro.

Det lykkedes i 1859 at komme til et kompromis. Kroen blev forbeholdt udenbys gæster eller - som det hed: *Det ansøgte bevilges, dog uden beføjelse til at have siddende gæster af omegnens beboere*.

En anden af Peder Hansens store sager tog også flere år og endte med et

Kortet viser de tre foreslåede vejføringer

nederlag.

Den begyndte med, at beboerne i Hvalsø mente, at der var behov for en bedre vej til Roskilde end den eksisterende private over Buske Kro, Kisserup, Hule Mølle til Blæsenborg Kro og videre ad Ledreborg Allé. Vejen var nærmest blot et hjulspor. De ville have den forbedret og opklassificeret til at høre til *mindre landevejes klasse,* hvilket også betød, at anlæg og vedligeholdelse overgik fra grundejerne til amtet, hvad det meget frabad sig.

Sagen gik til Rentekammeret, der i enevældens tid svarede til et sammenlagt skatte- og transportministerium. Det slog fast, at der skulle være en vej af *mindre landevejes klasse*. Kort forinden havde Rentekammeret imidlertid i en generel forordning slået fast, at nye veje så vidt muligt skulle følge lige linjer. Kun hvis terrænforhold gjorde den lige vej dyrere end en omvej, kunne omvejen komme på tale.

Rentekammerets påbud fik medlemmerne af amtsrådet i Roskilde til at komme med tre vejføringer. Den nordlige var en helt ny *mindre landevej,* som fulgte hjulsporet til Kisserup, men derfra skulle den føres i lige linje til Blæsenborg Kro (Lilla på kortet). Den linje blev støttet af Peder Hansen og sogneforstanderskabet i Saaby-Kisserup. Det var efter deres mening den løsning, der bedst opfyldte Rentekammeretsforordningen, for den var kortest, og terrænet var uproblematisk. Men den linje betød, at vejen kom til at gå gennem parken ved Ledreborg Slot ganske tæt op ad bygningerne. Grev Christian Edzard Moritz Holstein-Ledreborg (1809-95) protesterede indædt, og flertallet i amtsrådet så på hans protester med en vis forståelse.

Den anden mulighed var at opgradere det eksisterende hjulspor over Hule Mølle (Rød på kortet). Den var lidt længere, og terrænet talte absolut imod den - så meget, at det ville blive den dyreste af de tre løsninger. Peder Hansen kunne acceptere muligheden som et kompromis, og det kunne greven også, selv om han helst så, at den kom til at gå helt uden om godsets jorder.

Den tredje mulighed opfyldte til fulde Ledreborgs ønsker. Den gik fra Buske over Skov Hastrup og Særløse - altså vore dages vej 255 - og fra Særløse ad Bispegaardsvej (Blå på kortet). Terrænet var ok, men den

var så absolut den længste.
Den mulighed forkastede Peder Hansen, for den ville lade Kisserup tilbage alene med sit hjulspor. I Hvalsø var man ligeglade, bare man fik en vej.
Der måtte en opmandskommission til. Rentekammeret udpegede ritmester Wolfgang von Haffner til Egholm (1810-87) til formand, og derved var sagen faktisk afgjort. Det mente i hvert fald Peder Hansen: Ledreborgs interesser ville i et og alt blive tilgodeset. Og ganske rigtigt: Vejen fra Hvalsø til Lejre går i dag over Særløse, selv om vejen over Hule Mølle stadig eksisterer. Hvis du skulle være i tvivl, så læg mærke til skiltningen både i Lejre ved Kisserupvej og i Hvalsø ved Ravnsbjergvej.

Litteratur:

Almuevennen.
Andersen, Hans-Georg: *Herregårdsslagterne.Vendsyssel Årbog. 1998.*
Bjørn, Claus: *1848, borgerkrig og revolution. 1998.*
Bjørn, Claus: *Den gode sag. 1992.*
Den til forsendelse med de kongelige brevposter privilegerede berlingske politisk- og avertissements tidende *(Berlingske Tidende).*
Friisberg, Claus: *Den danske vej fra enevælde til demokrati. 1998.*
Hansen, H.P.: *Mellem enevælde og folkestyre.Venstres første martyr. 1942.*
Heide-Jørensen, Mogens *(red.): Indenrigsministeriet 1848-1998. 1998.*
Jensen, Hans: *De danske stænderforsamlingers historie 1830-1848. 1931.*
Larsen, Hans Jørgen Lych: *Bondevenners Selskab og dets virke for de valgte forsamlinger i perioden 1846-1849. Utrykt speciale, Aarhus Universitet. 1972.*
Nevers, Jeppe: *Fra skældsord til slagord. 2011.*
Roskilde Amtsråd: *Forhandlingsprotokol 1842-1875. Rigsarkivet.*
Skou, Kaare R.: *Land at lede. 2008.*
Tamm, Ditlev *(red.): Dansk Forvaltningshistorie, bd. 1 Stat, forvaltning og samfund. 2000.*
Tidende *for forhandlingerne ved provinsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters stifter samt for Færøerne i 1848. 1848.*
Trap, J.P.: *Statistisk-topografisk beskrivelse af Danmark. 1872.*
Wedell-Neergaard, J. *(red.): Svenstrup. Et sjællandsk gods' historie. 1921.*

BARNETS KRIG

Af Bent Gottfredsen

Jeg blev født den 5. april 1941. Mit barndomshjem var i en stor grå boligblok – i Andelsboligforeningen Havnen II. Adressen var Albaniensgade 7, første sal til venstre, i Sundby på Amager. Vi boede i den næstsidste etageejendom, før villaerne og siden gartnerierne og markerne begyndte. Far var ved postvæsenet, og mor var hjemmegående - delvis hjemmearbejdende som florist – dvs. lavede papirblomster. Jeg var et af de mange krigsbørn i de store årgange. Siden kom en søster til. Begge hold bedsteforældre og det meste af resten af familien boede tæt på.

Vi var amagerkanere – ikke københavnere. København omtalte vi som "byen". Jeg husker først og fremmest, at vi kom der med sporvogn op mod jul for at se på stormagasinernes juleudstillinger, og at det var spændende, når far undervejs fortalte om Christianshavn og om de store broer over havnen – hvor Fregatten Jylland lå, kongens slot og Vor Frelsers Kirke med den snoede, udvendige trappe og den store badeanstalt i havnen, hvor man ikke måtte bade, fordi vandet var snavset.

Skoven var Kongelunden på cykel, og den store årlige sommerudflugt gik med Amagerbanens flotte damptog til Dragør, hvor vi spiste is i den gamle hyggelige fiskerby, før vi gik til stranden og badede og spiste madpakkerne. Jeg kunne bare ikke forstå, hvad de gamle sortklædte fiskere i Dragør sagde på "dragørsk". Det kunne jeg ikke lide, så jeg var lidt bange for dem. Som ung fandt jeg ud af, at de snakkede næsten ligesom de gamle sortklædte fiskere i den lille fiskerby Mølle syd for Kullen. De snakkede som de sidste "øresundsdialekten". Far fortalte, at på den anden side af Sundet var Sverige, og der havde man lys om natten, for der var ikke krig. Det forstod jeg ikke noget af, for hvad var krigen dog for en størrelse?

Min barndom faldt i en usædvanlig begivenhedsrig tid, men for mig som

Forfatteren som barn

barn var tingene bare, som de var.
Der var intet usædvanligt.
Efterfølgende som ung og som voksen har jeg tænkt meget tilbage og snakket meget med de ældre i familien om "dengang" og "før", og naturligvis sammenlignet med "nu". Det gjorde mig langsomt bevidst om mange aldeles usammenhængende øjebliksbilleder, der ind imellem bare dukkede op, men som også af og til gjorde det muligt på grund af en del begivenheders voldsomhed at datere nogle "øjeblikke", endda meget langt tilbage. Jeg tror også, at visse oplevelser på grund af deres voldsomme og usædvanlige karakter kan brænde sig dybt ind i selv et meget lille barns hukommelse. Nogle gange har jeg skabt stor undren hos mine forældre, når jeg som halvvoksen spurgte om, hvad det egentlig var for noget.

Jeg husker sirenerne hyle - gerne om natten. Så skulle far have uniform på og af sted, og så græd mor. Det kunne jeg ikke lide. Det var forkert, at en mor græd. Far var indkaldt som værnepligtig til CB-korpset. Det svarer til vore dages Beredskab. Han havde fået en nødtørftig brand- og redningsuddannelse. Han skulle ind og passe på Christiansborg. Han havde et tysk personalausweis med ret til at færdes under luftalarm. Siden har jeg forstået, at jo længere krigen skred frem, jo mere nervøse blev besættelsestropperne. De kunne finde på at skyde først og spørge bagefter. Far kom engang hjem med et hul i sin uniformshue. Der var blevet skudt, da han var på vej ned ad den lange, ubebyggede Värmlandsgade. Han havde med cyklen smidt sig ned i grøften og ligget der længe. Til sidst havde han rakt huen op på sin cykelpumpe og bum, så var der hul i den. Han fik en ny, men mor blev helt hysterisk.
For os børn var sirenernes hyl om natten begyndelsen til noget spæn-

dende. Vi blev i huj og hast taget op, viklet ind i tæpper, fik en enkelt stump legetøj med, og så var det ned i kælderen under den store ejendom. Der var sandsække for vinduerne. Det var vores beskyttelsesrum. Her kom så også Anni, naboens datter og min bedste legekammerat. Vi hyggede os, selv om vi af og til kunne høre nogle fjerne brag. Når vi kom op, var der ikke gas og vand i hanerne. Hyggen fik dog en dag en brat ende. Det må have været lige før, krigen sluttede. Jeg spurgte, hvorfor der stod så mange skovle, spader og hakker mm. nede i beskyttelsesrummet. Jeg fik at vide, at det var, fordi hvis huset blev ramt af en bombe og brasede sammen, så skulle vi have mulighed for at prøve at grave os ud. Der blev også lukket for vand og gas, for at vi ikke skulle kunne drukne i kælderen, eller for at gassen ikke skulle kunne kvæle os. Herefter var jeg bange for at komme i beskyttelsesrum.

Engang var der luftalarm midt på dagen, hvor oldemor passede mig. Oldemor havde dårligt ben, så vi måtte nøjes med at søge tilflugt i entréen midt i lejligheden. Det var uhyggeligt, for vi kunne høre meget mere. Jeg var meget bange.

Soldaterne kunne vi ikke lide, men vi så dem kun sjældent. Jeg opfattede dem mest som gamle mænd eller store drenge. En gang vi gik tur, kom de marcherende forbi med musik. Det var flot og spændende, men jeg skulle lade, som om jeg hverken så eller hørte dem.

Oppe på fjerde sal boede en stor, fræk knægt, som turde alting. Ham havde vi små meget respekt for. En dag, hvor et par enkelte "gamle" soldater kom forbi, råbte han efter dem og drillede dem for at vise sig, og så stak han af. En af soldaterne løb efter ham ind i gården, som var lukket på alle sider til fjerde sals højde. Soldaten stillede sig midt i gården og fyrede nogle skud af op i luften. Knægten styrtede ind på vores køkkentrappe, hvor mor fangede ham og fik ham ud igen ad hovedtrappen. Han havde tisset i bukserne af bare skræk. Det kostede på respekten!

Der manglede ofte vand og gas. Det kneb også med elektriciteten. Når mor havde noget i ovnen, var hun altid bange for gasmangel. Værst var det med brændsel til kakkelovnen. Vi fyrede med koks, som vist ikke mange kender i dag. Dem kneb det med.

De var rationerede, så vi havde kun varme i stuen og ofte ikke ret meget. Nogle gange fik vi nogle "nøddekul". De gav god varme, men de var ikke til at få ild i. Andre gange fik vi briketter af brunkul. De var til at få ild i, men de varmede ikke så meget som koks. Værst var det, når vi fik tørv. De var tunge, fugtige og osede fælt. I morfars have rev vi blade og kviste sammen, pakkede dem hårdt i avissider og bandt sejlgarn om. Så var de briketter. Vi kørte dem gerne hjem i et kæmpelæs på slæden, når der var sne, og det var der tit, men så måtte jeg gå, og der var langt, syntes jeg. Sådan besøgte vi også farfar og farmor. Slæde ud og gå hjem. En vinterdag, hvor vi var på besøg hos farfar, kom der nordlys. Det havde ingen set før, men farfar kunne forklare, hvad det var. Han vidste meget.

Engang vi besøgte tante Ella, var hendes mand Raffi væk. Mange i familien var sådan lidt forbeholdne over for ham. Det kunne selv et barn mærke. Hvorfor skulle hun da også gifte sig med sådan en? Han var jøde. Han kom aldrig igen. I Sverige fandt han sig en anden dame. Senere forsvandt også børnene Lise og Leo. Det undrede mig mere. (De var som halvjøder - mischlinger - blevet gemt på to forskellige bondegårde på Lolland). Til sidst forsvandt Ella også selv. Senere fik jeg at vide, at hun var gået aktivt ind i modstandskampen, og at hun ledsagede eftersøgte, til tider hårdt sårede modstandsfolk fra hospitalerne ombord på bornholmerfærgen. Når færgen så passerede Falsterbokanalen, blev de tyske vagter låst inde under dæk efter svensk krav, og så kravlede flygtningene ned på bugserbådene. Til sidst, da hun frygtede genkendelse, kravlede hun selv med. Hjemkommen efter befrielsen husker jeg hende som en usædvanlig kvinde, der røg cerutter. Hun var 100% mændenes ligeberettigede - og det respekterede de. Hun diskuterede politik, så det stod efter. Kvindesnak - det var der masser af - gad hun ikke.

Ingen tvivl om, at familien mente, at jøderne skulle have lov at være i fred, men en lille antisemitisme var der, fx var et af min farmors skældsord: "Han ligner sådan en rigtig jødesmous". Så sagde farfar strengt: "Marie"! Hvad en jødesmous var for en, forstod jeg ikke en brik af. Far og mor ville ikke rigtig svare, når jeg

spurgte.
Farfar var cigarmager og overbevist socialdemokrat, og han omtalte statsministeren som Thorvald. Han havde rejst i flere år på valsen i Tyskland. Han var den eneste, jeg oplevede have et nuanceret syn. Han kunne godt lide Tyskland og tyskerne, men afskyede nazisterne. Den var svær at forstå for et barn dengang.
Der var mørklægning med sorte rullegardiner for vinduerne. Sivede der lys ud, blev det påtalt. Der var malet over alle lygter på biler og sporvogne, så der kun var ganske smalle sprækker lys tilbage. På cykler og biler var der malet med hvidt på skærmene. Det var der også på mange kantsten, navnlig ved hjørner. Jeg synes, at det var spændende at finde hjem, når det var mørkt. Nogle gange måtte man næsten føle sig frem. Når mor gik i byen, kom hun ikke altid hjem med det, hun var gået efter. Så var hun sur. Hun skulle også tit stå i kø, nogle gange efter mælk til mig. Når der var spektakler, udleveredes mælken fra hospitalerne. Jeg fandt også ud af, at ikke alle varer blev købt. Nogle blev "skaffet". Min onkel Carl arbejdede i Kødbyen, så når der var familiefest, "skaffede" Carl stegen.

Mor og far, Tove Gottfredsen født Lundgreen og Poul Christian Gottfredsen

Biler var der ikke mange af. Lægen kørte på benzin. Den store brødbil blev trukket af to store heste med muleposer. Der var to damer, der fra vinduerne holdt øje med den, når den holdt overfor ved bageren. Var de heldige, blev det til hestepærer til gødning til kolonihaven. Så kom de begge to farende med en kost og et fejeblad og en kurv. Nogle gange kom de op at skændes om, hvem der kom først. De havde begge to små

Mit identitetsmærke. Sådan et havde alle børn om halsen

nyttehaver, hvor de dyrkede grøntsager. Var man så heldig at have lidt jord, gjaldt det om at få noget ud af den. Der blev gravet mange græsplæner op.

Mange biler kørte på gengas, dvs. de havde en generator bagpå – en slags stor kakkelovn, der blev fyret med brænde. Når der ikke var mere gas, stoppede de og fyrede godt på og ventede, til der var rigtig gang i ovnen, før de skruede ned for luften, så der kom gas igen, dvs. kulilte, og så kørte de hostende videre. Det var rigtig spændende at følge fra vinduet.

Engang kom der ingen gæster til mors fødselsdag. Det synes jeg ikke, at de kunne være bekendt. Far forsøgte at forklare, at det var farligt. Der blev skudt udenfor. Det kunne jeg da godt høre, men kunne de så ikke bare cykle en anden vej?

Engang gik mor og fyldte vand i alt, hvad der kunne fyldes vand i. Så kom hun en tablet ned i de største af baljerne. Jeg husker tydeligt, at jeg spurgte hvorfor. Det var, for at vandet skulle kunne holde sig. Det fortalte jeg engang som voksen mor. Jamen, det kan du da ikke huske. Du var jo kun tre år. Det var under folkestrejken. Det er min tidligste daterbare erindring.

Senere tog vi ud til mormor og morfar i Kastrup, hvor vi kunne koge

mad på et lille nødkomfur i brændehuset. Der kunne næsten fyres med alting. Det var også under folkestrejken.
Her var også spændende, fordi morfar havde en bil inde i garagen – en høj gammel Ford. Hjulene var taget af, og den var klodset op, men nogle gange startede morfar den med håndsvinget. Det var hårdt, og så var det med at komme ud af garagen. Den fik så lov at køre i nogle minutter. Han havde en lille dunk med benzin at fylde på fra. Han sagde, at bilen havde godt af det. Det forstod jeg ikke noget af. Hvorfor dog starte bilen, når der ikke var hjul på, så vi kunne køre en tur i den?

Jeg lærte hurtigt, at det ikke var nok at have penge, når man gik i byen, man skulle også have rationeringsmærker. Man fik pr. person, voksne og børn, og lidt ekstra til mælk, hvis man havde småbørn. Nogle gange hørte jeg, at kunder forsøgte sig med at besnakke købmanden til lidt ekstra. Lykkedes det, tog han noget frem under disken. Det blev kaldt bukkevarer. Nogle gange kneb det med småmønter. Så brugte vi frimærker pakket ind i cellofanpapir.

Vi samlede mange ting ind til genbrug. Jeg husker ølkapsler, tandpastatuber, dåser, "sølvpapir", metal og stof og garn, der slet ikke kunne bruges igen. Noget af det blev afleveret på politistationerne. Spildemændene rodede i skraldebøtterne efter noget, der kunne bruges. Det var der altid.

Det kneb med tøj, men kreativiteten var stor. Rødspætteskind blev garvet. Mor havde et par rigtig fine sko heraf. De gik bare meget hurtigt i stykker. Buntmagerne kunne lave de fineste ting af muldvarpeskind. Det var godt nok, men der skulle nu mange muldvarpe til en pels. Kaninskind var meget populært. Mor havde en dejlig muffe til at varme hænderne i af kaninskind. Den var hvid og rigtig lækker at røre ved.
For at jeg ikke skulle blive alt for kold nede på gulvet, købte vi et gulvtæppe. Det var lavet af papirgarn. Det blev hurtigt slidt og begyndte at smuldre. Det var ellers flot holdt i brunt og grønt.

Farmor var en dygtig syerske, og hun havde en rigtig stor symaskine, som hun trådte med fødderne. Den var effektiv, og jeg var meget betaget af

Erstatningsvare for opvaskemiddel

mekanikken. Hun kunne sagtens få en fin frakke til mig ud af en gammel, slidt frakke af farfars. Hun tog det mindst slidte af stoffet og vendte vrangen ud. Hun syede også tit aviser ind mellem stof og for i overtøj. Alt, hvad der var strikket og slidt til ubrugelighed, blev trævlet omhyggeligt op til genanvendelse, fx til en pullover til mig. Intet brugbart blev kasseret, og alt blev repareret til den bitre ende.

Min onkel Aksel var skomager. Når et par udslidte sko havde været hos ham til forsåling og ofte også andet, var de som nye, og så duftede der dejligt i hans værksted. Når mine sko blev for små, blokkede han dem. Det var noget med først at fugte dem og så blokke dem langsomt over en større læst og så fedte dem grundigt ind. Han kunne altid få et par sko til at blive et halvt til et helt nummer større.

De voksne snakkede meget om erstatningsprodukter. Det var noget med kaffe, te, tobak og en hel masse andet. Det forstod jeg ikke. Jeg syntes, at rabarberrosinerne i bollerne var lækre. Chokoladen var jeg heller ikke utilfreds med. Jeg elskede Irmas sommersalat, der indeholdt mange fine små tern af syltede sukkerroer. Far var ofte utilfreds. Jeg husker, at han peb over, at leverpostejen smagte af sild. Han kunne ikke fordrage sild. I det hele taget fokuserede far meget på det, der ikke var. Jeg syntes ikke, at jeg manglede noget. Der var altid mad nok, havregryn, fisk, fedt og årstidens danske frugt og grønt. Fars ven, Vagn Åge, havde drivhus, så var vi heldige, vankede der nogle gange vindruer. Kød og smør skulle vi spare rigtig meget på. Der var to små frikadeller til mor og mig og tre til far, for han gik jo på arbejde. Vi spiste

meget margarine og fedt. Far peb også over pålægget og margarinen, men ikke så slemt som morfar. Han sagde, at han ikke kunne "tygge" margarine. Det forstod jeg ikke. Mormor var utilfreds med vinen. Det var ellers Fynsk Frugtvin af bedste kvalitet. Rabarber var en vigtig ingrediens.

Hver dag fik jeg nogle dråber torskelevertran i en skefuld mælk. Det kunne jeg ikke fordrage, men mor sagde, at jeg skulle, ellers holdt hun mig for næsen, til jeg sank det. Det var måden at få D-vitamin nok på med krigstidens kost.

Sæbe kneb det også fælt med. Jeg husker, at når der kun var nogle bittesmå stumper tilbage af håndsæben, så blev de puttet ned i en flaske med vand. Den blev så rystet, til de var opløste, og så var der sæbe til et par dage mere, når man sparede.

Far og mor og mine bedsteforældre lyttede ofte efter engelsk radio. Så sad mændene og drejede på knapperne for at fange London. Det var ikke altid lige let. Nogle gange kom der i stedet eller oven i en skrækkelig larm. Far sagde, at det var tyske støjsendere. Jeg forstod det derhen,

Kaffeerstatning

at det måtte man ikke, og at det var lidt farligt, og noget man ikke snakkede om. Det var spændende. De skruede også altid ned for radioen, når de lyttede til London. Der var også noget med, at Pressens Radioavis kunne man ikke regne med.

Far arbejdede på Købmagergades Posthus. Her var også den centrale telegrafstation, og her var naturligvis tyske vagter for at passe på, og selvfølgelig kom vagterne og personalet efterhånden til at snakke sammen, endda rimeligt afslappet. Far fortalte, at de altid spurgte om, hvordan det gik med krigen. Senere fik jeg forklaret, at de var meget bange for russerne. "Kommer englænderne først, kapitulerer vi. Kommer russerne først, slås vi." Det havde de ikke spor lyst til.

DER VAR ENGANG I GL. LEJRE OG OMEGN… EN BØDKER

Af Eva Nielsen

Hvert år til fastelavn slår glade børn og voksne masser af tønder i stykker for sjov. Tidligere var det en alvorlig sag, for man troede, man kunne slå det onde ud af dagligdagen ved at putte en sort kat i en tønde og banke løs på tønden - og måske senere på katten - og på den måde fordrive det onde.

En tønde, der er ved at falde i staver. Fra Lützhöfts Købmandsgaard i Roskilde

Sådan er det heldigvis ikke mere, men fastelavnstønder er der stadig bud efter. Når der bliver slået på tønden, falder den jo fra hinanden. Den 'falder i staver', når tøndebåndene ikke længere kan holde sammen på den. Hver gang imponeres jeg over, hvor enkelt og samtidig kompliceret det er at fremstille sådan en tønde.

Det er bødkerne, der mestrer dette håndværk, som vi kender helt tilbage fra vikingetiden. I den nyopførte vikingehal i Sagnlandet kan man se de meterhøje tønder, der blev brugt som forrådskar.

Selve ordet 'bødker' er afledt af det nedertyske ord 'bodiker', som betyder 'kar'. Kar af alle slags har der altid været god brug for på gårde og i huse, så man kunne opbevare madvarer som f.eks. øl, smør, sild og korn. Bødkeren lavede tønder, smørkærner, vand- og malkespande, kar til vand, tjære, kalk osv.

For dem, som i sin tid ejede Lejre-

gaard og dermed også Gl. Lejre og landsbyerne deromkring, har det været nødvendigt, at der altid var bødkere blandt deres mange husmænd.

Fra Lejregaards tidlige regnskaber og retsprotokoller kender vi navnet på nogle af disse husmænd. To af dem var husmænd i Gl. Lejre, nemlig **Olle Bødker** (1634) og **Rasmus Bødker** (1685). Fra Allerslev kender vi **Lars Olsen Bødker**, som i 1697 blev mistænkt for tyveri, og **Hans Nielsen Bødker**, som i 1702 blev dømt i en faderskabssag. Måske var det hans enke, **Elisabeth Bødkers**, som i 1731 blev forsørget på skift hos Allerslevs gårdmænd.

I 1739 blev Lejregaard solgt til Johan Ludvig Holstein, som ombyggede gården til det nuværende Ledreborg gods, og i det følgende års regnskab står der, at **'*Niels Bødker*,** *Huusmand i Leire, har svaret hans Penge efter Jordbogen= 5 Rigsdaler, men da han er paalagt at gøre En Uge Dags Arbejde, skal han ikkun svare 1 Rigsdaler'*. Bødkeren arbejdede altså for godset en dag om ugen og fik til gengæld eftergivet det meste af sin husleje.

Håndværkere og husmænd blev desuden betalt for det arbejde, der lå uden for fæstebrevenes forpligtelser, så det ændrer lidt på den gængse opfattelse af strengt, gratis hoveri for godsejeren. I 1785 tjente husmand Rasmus Andersen i Gl. Lejre f.eks. en dagløn ved *'at hugge båndkæppe til Bødkerens Brug'*. Båndkæppe er de tynde grene, som bødkeren flækkede og brugte til tøndebånd.

I 1799 flyttede bødker **Jens Pedersen Alling** til Allerslev. Den gamle klokker var død, og da Jens giftede sig med hans enke, fik han fæste på huset. Han var bødker til 1802 og fortsatte derefter som klokker.

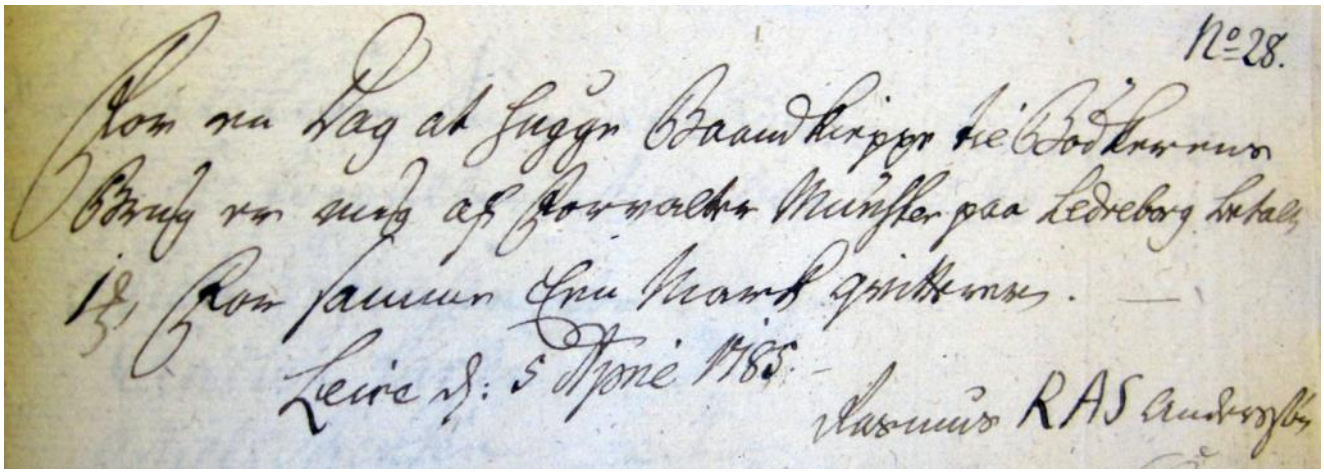

Kvittering fra Rasmus Andersen 1785. Ledreborg regnskab

I stedet kom en anden bødker til byen, nemlig **Ole Søderberg** fra Sverige. Han blev gift med Karen Pedersdatter fra Børsen i Allerslev. I 1818 lejede de sig ind på Vibevadgaard på Blæsenborgvej, hvor 'Ole Bødker' havde sit værksted indtil 1856. Samtidig var der en anden en bødker i Gl. Lejre, men ham vender vi tilbage til senere.

I Ledreborgs godsregnskab fra årene 1836-1838 er der mange regninger fra Ole Søderberg til *'H. Greve'*, så her ser vi, at bødkerarbejdet blev betalt kontant og altså ikke indgik som en del af fæstet.

Her kan man se priserne for de reparationer, bødkeren foretog: tønder og spande blev samlet, der blev sat nye staver og bunde i, og de blev forsynet med nye bånd af træ eller jern.

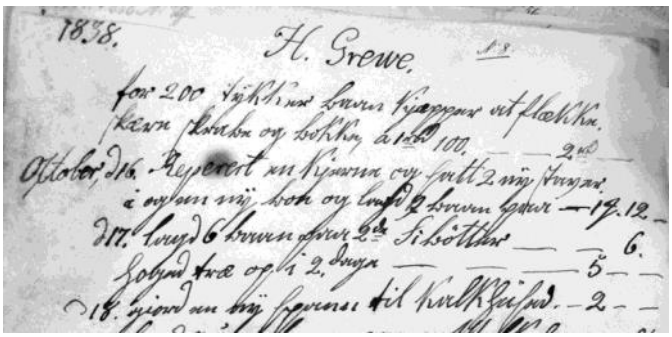
1838. H. Greve.

Regnskab 1838.

'For 200 stykker Baan Kjæpper (=båndkæppe) at flække, skære, skrabe og bokke, a 1 Rigsdaler pr.100 Repareret en Kjerne og satt 2 ny Staver i og en ny Bon (= bund) og lagd 7 Baan paa.. lagd 6 Baan paa 2de Si Bøtter.., saved Træ op i 2 Dage, … gjord en ny Spand til Kalkhuset..'

Det kunne være en smørkærne som denne fra Den gamle Købmandsgaard, der fik lagt nyt bånd om

Ole Søderberg og Karen Pedersdatter var begge i 60'erne, da de i 1856 fik bevilget fattighjælp i form af 2 skæpper rug og byg og et læs brænde, men året efter blev de flyttet til en stue hos en kludesamler i Osager. Jeg skriver 'blev flyttet', for de fattige havde ingen indflydelse på, hvor de kom til at bo. De blev anbragt, hvor der var plads, og hvor det var billigst for fattigkassen. Efter nogle år i Osager blev de flyttet til Gl. Lej-

re. Her fik Ole Bødker 5 rigsdaler årligt til husleje og 4 mark årligt fra fattigkassen til betaling for en kakkelovn, som han lejede af en husmand i Hulegaard. Det er lidt besynderligt med de kakkelovne, der blev lejet og flyttet omkring, men det var almindeligt på den tid. Ole fortsatte åbenbart med lidt bødkerarbejde, for han fortsatte med at få et par rigsdaler til indkøb af materialer, indtil han døde i 1859, 75 år gammel. I 1867 bestemte man, at hans enke '*skulle modtage middagsmad på omgang i Allerslevs gårde. Den for hende fastsatte almisse bliver holdt tilbage. Endelig bliver ved forstanderens foranstaltning leveret 1 lagen.*' Hun døde et halvt år efter, 84 år gammel.

(Læs eventuelt mere om 'forsørgelse på omgang' i Lethrica, april 2017).

Som nævnt var der en bødker i Gl. Lejre på samme tid, som Ole Søderberg havde værksted i Blæsenborg. Det var **Jonas Søbeck.** Han kom fra København, hvor han var blevet udlært som bødker. I 1810 flyttede han og Wilhelmine ind i nuværende nr. 6. Da han døde i 1826, efterlod han sin kone og sønnerne på 10, 13 og 16 år. Familien kunne ikke blive boende, men blev flyttet til Blæsenborg Huse. Wilhelmine solgte mange af deres ejendele på en auktion: møbler, landbrugsredskaber, grisetrug, øltønde mm. Bødkerværktøjet blev også solgt. Der var bue-, stik- og båndsave, høvle, håndbor, tommestok, en vinkel, mejsel, tråd, jernskiver, en cirkel, en hammer og et vaterpas. Blandt køberne var 'Michael Bødker' fra Hvalsø. Han købte båndknive, skrabejern, en smigstok, en stiksav og 6 knipper bånd.

Vilhelmine døde i 1832 og efterlod de tre voksne sønner. De fik vidt forskellige livsforløb, som jeg ikke kan lade være med at fortælle om.

Den ældste, Johan Carl, havde været i bødkerlære hos sin far. Han var 22

Bødkerværkstedet på Håndværksmuseet, RoMu.

år og boede som bødkersvend i København, da hans mor døde. Året efter sejlede han til Island, hvor han blev gift og blev stamfader til 'Jonas Soebech-ættin'

Lillebror Frederik Ferdinand tjente på en gård i Ny Glim, men blev så tjenestedreng på Ledreborg i et par år. Derefter blev han hønsekræmmer og tjenestekarl rundt omkring på Sjælland. Han blev gift og boede i Osted, indtil familien flyttede til København, hvor han blev isenkræmmer. Han døde i 1877.

Den yngste af bødkersønnerne, Johannes Peter, var netop blevet konfirmeret, da hans mor døde. Han kom i tjeneste hos smeden i Blæsenborg, men han var nok ikke egnet som smededreng, for fra 1834 var han tjener for grev Christian Holstein på Ledreborg, som også forsynede ham med præsentabelt tøj. I 1836 blev der indkøbt '*5½ Alen hvidt Vadmel, 1½ Alen ubleget lærred og 1½ dusin jernknapper*' til et sæt tøj til ham. Hertil kom sylønnen, så hele regningen kom til at lyde på 7 rigsdaler, men så har Johannes nok også set godt ud.
Johannes var herskabstjener hele sit liv. Han fulgte med grev Holstein til København i 1851. Der udbrød koleraepidemi i 1853. Greven blev smittet og døde på Garnisonshospitalet. Johannes blev derefter tjener hos oberst Steinmann i Sønderjylland, hvor krigstrommerne var begyndt at buldre. I 1860 boede de i Flensborg i krigsministeriets ejendom, hvor generalløjtnant de Meza også boede. De to militærfolk spillede en stor rolle i krigen 1864. De blev begge hårdt såret og overført til Garnisonshospitalet. De Meza døde, men Steinmann blev for sin indsats i krigen hædret ved, at han fik herregården Tybjerggaard ved Næstved. Johannes fortsatte som tjener her og døde i 1877, 59 år gammel.

Det var lidt af en rundtur, men vi skal alligevel også lige nå et smut til Ledreborg, inden vi vender tilbage til Gl. Lejre.
Ole Søderberg døde jo i 1859, og derefter var der ikke nogen bødker i Gl. Lejre i nogle år, men på Ledreborg var der en 'mejeribødker' i 1870, **Niels Larsen**. Senere havde han bødkerværksted i Allerslev, så måske var det her, vores næste bødker, **Christian Nielsen** blev udlært.

Christian Nielsen var søn af postbud Niels Johansen og Ane Pedersdatter i nuværende Orehøjvej nr. 7. I 1880 var han udlært bødker og havde værksted i den ene halvdel af huset. Hans forældre boede i den anden del, og da hans far døde i 1883, overtog han fæstet på huset, dvs. han disponerede stadig kun over den ene halvdel, for hans mor fik fri bolig i den anden. Christian havde sit bødkerværksted her i mange år, men da familien voksede, afstod de huset i 1898 til landsbysmedens søn og flyttede ind i nabohuset, nuværende nr. 9, men hans mor blev boende. I forbindelse med flytningen solgte han forskelligt på auktion, deriblandt noget bødkerværktøj, som han åbenbart havde tilovers. Der hørte landbrug med til huset, men det blev efterhånden opgivet, da der var rigeligt at bestille som bødker.

Bødker Christian og Mette Maries guldbryllup, 1930. Roskilde Dagblad

I 1935 fyldte han 80 år, og i den anledning blev der skrevet om ham i Roskilde Dagblad. Bl.a. står der, at han gennem over 50 år har lavet utallige kar og baljer, *'og af smørtræer mindst en halv million'*. Det er nok stærkt overdrevet, for så skulle han have samlet 30 af dem om dagen, samtidig med at han i mange år havde sit landbrug at passe, men flittig har han uden tvivl været. Der er nok ikke mange, der ved, hvad 'smørtræer' er, men det er de tønder (smørdritler), som mejeriet leverede smør i til ismejerier og købmænd. Ekspedienten formede så med en flad, rillet smørske en klump smør, der blev vejet af og pakket ind i et stykke pergamentpapir.

Christian Nielsens sønnesøn, **Svend Nielsen**, blev den sidste bødker i Gl.

Det er ikke så forfærdelig længe siden, det foregik på den måde, og jeg har selv vejet meget smør af i min mosters ismejeri i København, fuldstændigt som denne købmandskone stadig gjorde det i 1971

Svend Nielsen, den sidste bødker i Gl. Lejre. Dagbladet, 1955

Denne ølbimpel fra Gl. Kongsgaard er formentlig lavet af den lokale bødker. Der har siddet en metaltud i hullet, og den var beregnet til, at alle kunne drikke af den, når de arbejdede i marken.

Lejre. Han blev udlært hos sin farfar, som da var 80 år gammel. Dagbladet havde i december 1955 en artikel om bødkere i en artikelserie om 'Håndværk, der uddør'. Her fortalte Svend Nielsen, at det nu kun var småting, han lavede, men at hans farfar i 1930'erne leverede 35 smørdritler om ugen til Lejre Mejeri (nu Felix), og at egnens murermestre dengang kunne komme med 30-40 murerbaljer, der var faldet i staver og skulle samles.

Kilder:

Keld Nielsen i Gl. Lejre, Ledreborg godsarkiv, Rigsarkivet, Lejre Lokalarkiv, RoMu, 'Jonas Soebech-ættin'.

DER VAR ENGANG I GL. LEJRE ...
EN BIRKEDOMMER PÅ CATHRINELYST

Af Vivian Møller

På Ledreborg gods havde man før i tiden arvefæste på godsets gårde, dvs. en søn overtog fæstet på gården efter faderen. Men det hændte, at der ikke var nogen arvinger, og så fandt man som regel en anden inden for godset, som kunne overtage gården.

Men for gården Cathrinelyst, som i dag ligger på Orehøjvej 29, var det en anden historie.

Før udskiftningen i 1804 lå gården inde i Gl. Lejre landsby, og gårdene havde ikke noget navn.

Ledreborg gods var også en jurisdiktion (retskreds), Ledreborg Birk. Et birk var et område, hvor den, som ejede jorden, dvs. greven på Ledreborg, havde ret til at ansætte en retsbetjent, som ved et birk blev kaldt en birkedommer. Birket overgik i 1864 til Lejre herred.

Da man i 1794 skulle vælge en ny birkedommer på Ledreborg, faldt valget på den 30-årige forvalter på Lindholm gods i Gevninge, Peder Christensen Nørgaard.

Han var gårdmandssøn fra Mariager. Men en birkedommer skulle jo også gerne have en kone - og gerne en af samme rang.

I Roskilde boede Andreas Nicolai Gierlew, som var birkedommer ved Selsø. Lindholm og Selsø var ét gods, og Peder Nørgaard har nok kendt Andreas Nicolai Gierlew, som havde en søster, Anne Cathrine, og hende blev Peder Nørgaard gift med i Nysted kirke på Lolland i 1794. Anne Cathrine var født i Nysted i 1773, hvor hendes far, Jens Christian Gierlew, var byfoged og birkedommer.

Så med en mand født i Mariager og en kone født i Nysted må man sige, at der kom nyt blod til egnen.

1804 var som nævnt året for udskiftningen, og tre af byens gårde (halvdelen) flyttede ud på markerne nord for Gl. Lejre. En af dem var Cathrinelyst, og det var i den forbindelse, Peder Nørgaard gav gården navnet *Cathrinelyst*, opkaldt efter hans

Cathrinelyst 1936, Danmark set fra luften, Kgl. Bibl.

kone, Anne Cathrine.
Peder Nørgaard og Anne Cathrine fik 4 døtre og 5 sønner. 3 af sønnerne døde, inden de var fyldt 1 år.
De to overlevende sønner var: Poul Moth Thestrup Nørgaard (1802-1889) og Engel Carl Ernst Nørgaard (1805-1834).
De fire døtre var: Ursula Jensine Christine Nørgaard (1795-1855), Karen Christence Nørgaard (1797-), Engeline Christiane Nørgaard (1801-) og Sophie Charlotte Emilie Nørgaard (1806-1896).
Men lad os kigge nærmere på sønnen Poul Moth og datteren Sophie Charlotte.

Sønnen Poul Moth Thestrup Nørgaard.
Han var den eneste af børnene, som blev på Lejreegnen, og han valgte præstegerningen.
Han blev kapellan i Kornerup i 1827 og sognepræst for Kirke Hvalsø og Særløse sogne i 1829.
I 1830 giftede Poul Moth sig med Margrethe Johanne Sødring. Hun var født i Bergen i Norge og datter af købmand Christopher Hansen Sød-

ring og hustru Inger Margaretha Habersdorff.

Christopher Hansens navn 'Sødring' stammer fra hans far, som var født i Sødring sogn i Randers amt. Christopher selv var født i Hobro 1782. Som ung tog han til Bergen, hvor han blev købmand. Her mødte han den norske Inger Margrethe Habersdorff, som han giftede sig med i 1807. Året efter fik de datteren Margrethe Johanne. Kun 4 måneder efter fødslen døde moderen, og Christopher giftede sig med Frederiche Elisabeth Frisch, som også var norsk. De fik 6 børn, et af dem blev født på en smuttur til Horsens, hvor Christopher var købmand et års tid (1812), inden turen gik tilbage til Bergen.

I juli 1822 vendte familien hjem til Danmark for at blive. Her kan man se, at Christopher fik tilladelse af politimesteren i Bergen til at rejse med frue og 7 børn samt en amme til Nyborg til søs.

Men turen endte ikke her. I Kalvehave sogn (Præstø amt) havde Christopher Sødring købt gården Langebæksgård, hvor familien bosatte sig, men dog kun for en kortere periode. Datteren Margrethe Johanna blev konfirmeret i Kalvehave kirke, og det var også her, hun blev gift med Poul

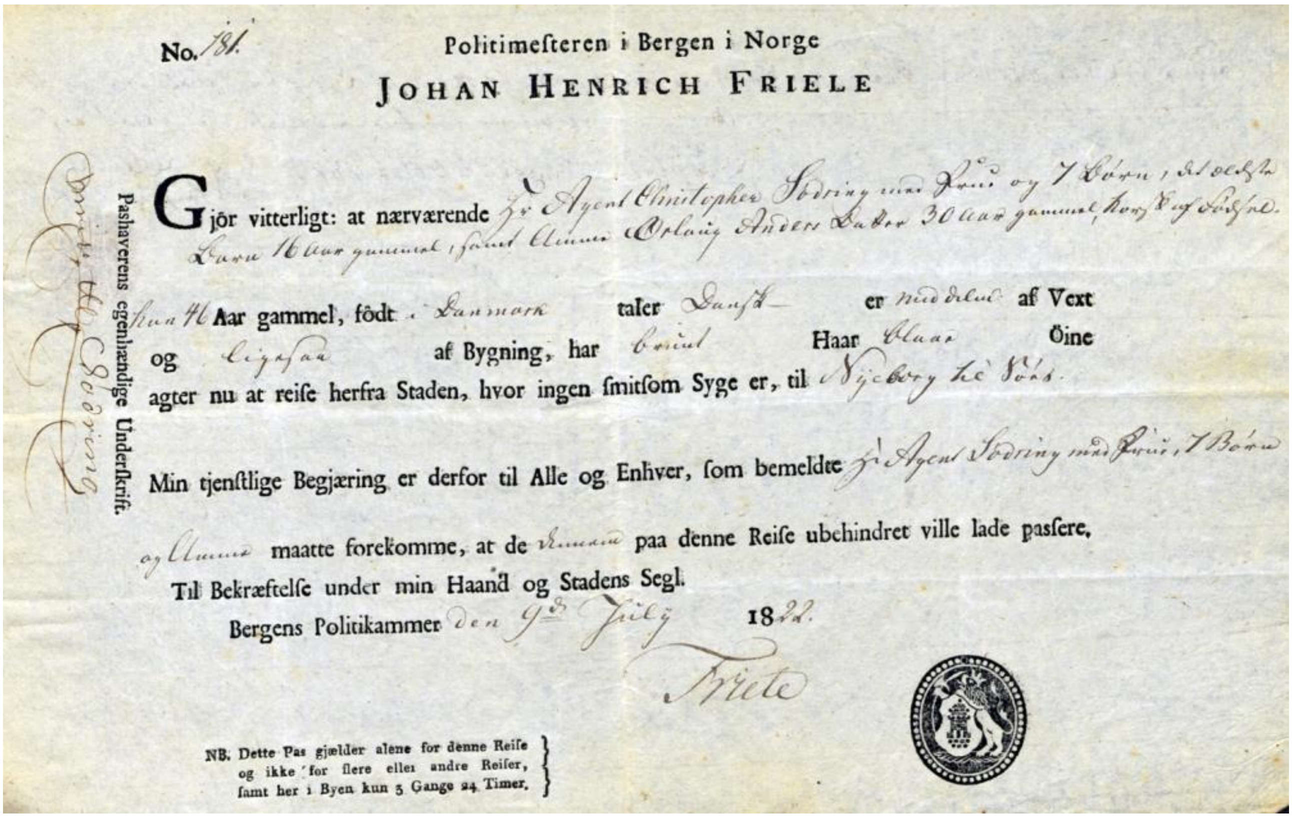

No. 181.

Politimesteren i Bergen i Norge

JOHAN HENRICH FRIELE

Gjör vitterligt: at nærværende Hr. Agent Christopher Sødring [illegible]

[illegible] Aar gammel, födt i Danmark taler Dansk er [illegible] af Vext og [illegible] af Bygning, har [illegible] Haar [illegible] Öine

agter nu at reise herfra Staden, hvor ingen smitsom Syge er, til Nyeborg til Søes.

Min tjenstlige Begjæring er derfor til Alle og Enhver, som bemeldte Hr. Agent Sødring [illegible] maatte forekomme, at de [illegible] paa denne Reise ubehindret ville lade passere.

Til Bekræftelse under min Haand og Stadens Segl.

Bergens Politikammer den [illegible] 1822.

Friele

Pashaverens egenhændige Underskrift. [illegible]

NB. Dette Pas gjælder alene for denne Reise og ikke for flere eller andre Reiser, samt her i Byen kun 3 Gange 24 Timer.

Pas til Nyborg

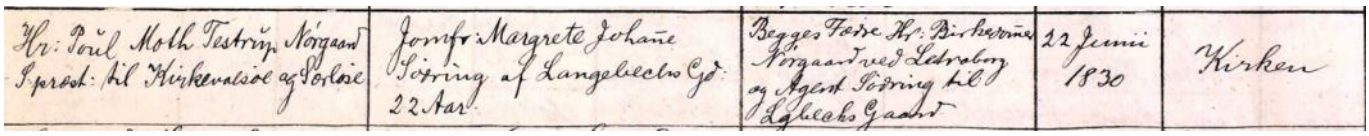

Fra kirkebogen:Vielsen i Kalvehave 1830

Moth Thestrup Nørgaard i 1830. Hendes forældre boede som nævnt ikke mange år i Kalvehave. Hendes far blev svensk og norsk konsul for Nørrejylland, og de bosatte sig i Aalborg.
Men ligesom for hendes forældre blev tilværelsen for Margrethe og Poul Moth lidt omflakkende.
I 1831 blev Poul Moth indsat som sognepræst i Rorup-Glim sogne. Efter kun 10 måneder blev han i 1832 sognepræst for Osted-Allerslev sogne.
I Osted-Allerslev var han sognepræst til 1846, hvorefter han samme år blev indsat som sognepræst for Saaby-Kisserup. Her var han, indtil han gik på pension i 1881.
Han flyttede derefter med sin kone og datter, Augusta Johanne Pouline, til Smallegade 11 på Frederiksberg (hvor Frederiksberg Rådhus ligger i dag). I 1885 døde Poul Moths kone, og han selv døde 1889. Begge blev begravet på Frederiksberg kirkegård.

Datteren Sophie Charlotte Emilie Nørgaard.

Hun giftede sig i 1825 med Balzer Kramer, som var kontorist hos Sophies far, birkedommer Nørgaard på Cathrinelyst i Gl. Lejre. Så de har begge haft deres gang på gården. Balzer Kramer var født 1799 i Flensborg. De bosatte sig på Cathrinelyst, hvor Balzer blev forpagter hos sin

Osted præstegård 1905

Kirke Såby kirke 1906

Flensborgs postkortsamling flensborgroskilde.dk

svigerfar. Senere blev han forpagter på Sophies Lyst i Holbæk, fra ca. 1841 forvalter på Allindemaglegaard i Allindemagle i Sorø amt, og ved sin død var han mølleforpagter ved Langebækgaard.
Balzer Kramer døde i 1858 og Sophie ca. 40 år senere i 1896. På det tidspunkt boede hun hos sønnen Laurids Skau Kramer (1845-1934), som var praktiserende læge i Store Heddinge.
Sophie og Balzer fik 8 børn, hvoraf en af dem giftede sig ind i Holstein slægten, dog ikke Ledreborg slægten, men Holsteinsborg slægten.
Det var deres datter Sophia Augusta Kramer, som var født 1833 i Holbæk. Hun blev gift i 1853 i Saaby kirke (viet af hendes morbror Poul Moth) med grev Christian Johannes Ernst Holstein-Holsteinsborg, søn af grev Frederik Adolph Holstein-Holsteinborg og hustru Vilhelmine Juliane Rewentlow på Holsteinsborg gods i Sorø amt. Christian Johannes var lillebror til Ludvig Henrik Carl Herman Holstein, som senere overtog Holsteinsborg.

Ludvig Holstein, Højskolesangbogens hj. side

Christian Johannes købte Langebæksgård i Kalvehave sogn (som Christopher Sødring tidligere havde ejet).
På deres ældre dage flyttede de til Sophiehøj i Valby, hvor Sophia Augusta døde af cancer i 1892.
De fik 11 børn. Et af dem var Ludvig Detlef Holstein, født 1864 (se foto). Han var digter og konsulent ved Gyldendals forlag fra 1918 til sin død i 1943. Ludvig fik udgivet en række digtsamlinger, og nogle af hans digte blev der skrevet musik til. I Højskolesangbogen kan bl.a. ses *Det er i Dag et Vejr* (1903) og *Det lysner over Agres Felt* (1915). Derudover skrev han prosabogen *Den grønne Mark (1925).*
Ludvig Holstein var gift tre gange, men fik ingen børn.

Kilder:

Salldata: kirkebøger, folketællinger mm
Digitalarkivet (norsk): kirkebøger mm

Side 40

UD OG HJEM IGEN – MILESTENEN I GEVNINGE

Af Vivian Møller og Tobias Mortensen

På et tidspunkt mellem 1790 og 1793 blev en 5¼ milesten i granit opsat foran det nuværende forsamlingshus i Gevninge. Da milestenene i Danmark blev afløst af kilometersten i starten af 1900-tallet, kom milestenen fra Gevninge ud på en længere rejse: Først stod den i lang tid foran Roskilde Højskole, så til udstilling på Danmarks Vej - og Bromuseum og senere opbevaring på magasin - for igen at finde tilbage til Gevninge.

Da Dansk Vejhistorisk Selskab, Gevninge Forsamlingshus, Gevninge Bylaug, Slots –og Kulturstyrelsen og Lejre Kommune blev enige om at genplacere milestenen i Gevninge, betød det samtidig afslutningen på den rejse, som milestenen havde været ude på i op mod hundrede år.

Solurs-sokkel på Højskolen

I mange år var milestenen at finde foran Roskilde Højskole, der blev stiftet af højskolemanden Thomas Bredsdorff (1868-1922) i 1907. Derfor er det muligt, at milestenen måske har stået på den placering i ca. 100 år. Den rødbrunlige granitsten blev dog her ved højskolen brugt som sokkel for et solur, og derfor har milestenen også et hul på den flade top, som er udfyldt med cement, sikkert for at give soluret et solidt fundament.

Milestenen som sokkel for solur
Foto Tobias Mortensen

På Museum

Mellem 2011 og 2012 var milestenen at finde i udstillingen på Danmarks Vej - og Bromuseum, et museum, der måske ikke virker særlig bekendt i museumsbilledet i dag, og som nok var Danmarkshistoriens kortest fungerende museum: Museet, som blev indviet i juni 2011, skulle formidle, forske i og indsamle genstande i relation til Danmarks vej -og brohistorie. Museet lukkede dog allerede i august 2012, kun 14 måneder efter åbningen pga. manglende bevillinger.

Derefter blev milestenen opmagasineret på Teknisk Museum i Helsingør de næste 9 år, før den endelig fandt hjem til sin rette plads langs landevejen mellem Roskilde og Holbæk – ganske som det var for ca. 230 år siden.

Milestenen i hjørnet. Foto Tobias Mortensen

Stockfleth og Gevninge

Det var Christopher Stockfleth, som i 1779 havde opmålt og forfattet kortet over den nye Kalundborglandevejs anlæggelse mellem Roskilde og Holbæk. Han stod også for ledelsen af anlægsarbejdet. Vejen gik oprindelig gennem Kornerup, men blev i 1938-39 omlagt til den linje, vi kender i dag.

Christopher Stockfleth var født 1744 i Lesle i Guldbrandsdalen i Norge og søn af sognepræst Niels Stockfleth og hustru Elisabeth Antonette Thomasdatter Rosing. Christopher var elev i den matematiske skole i Christiania (Oslo) og kvartermester i første Sønden fjord dragonregiment og fra 1761 fændrik.

Herfra tog hans militære karriere fart. I 1762 blev han ansat ved Brockenhuus dragonregiment, og fra 1766 blev han sekondløjtnant.

Da han i 1775 var blevet kaptajn, blev

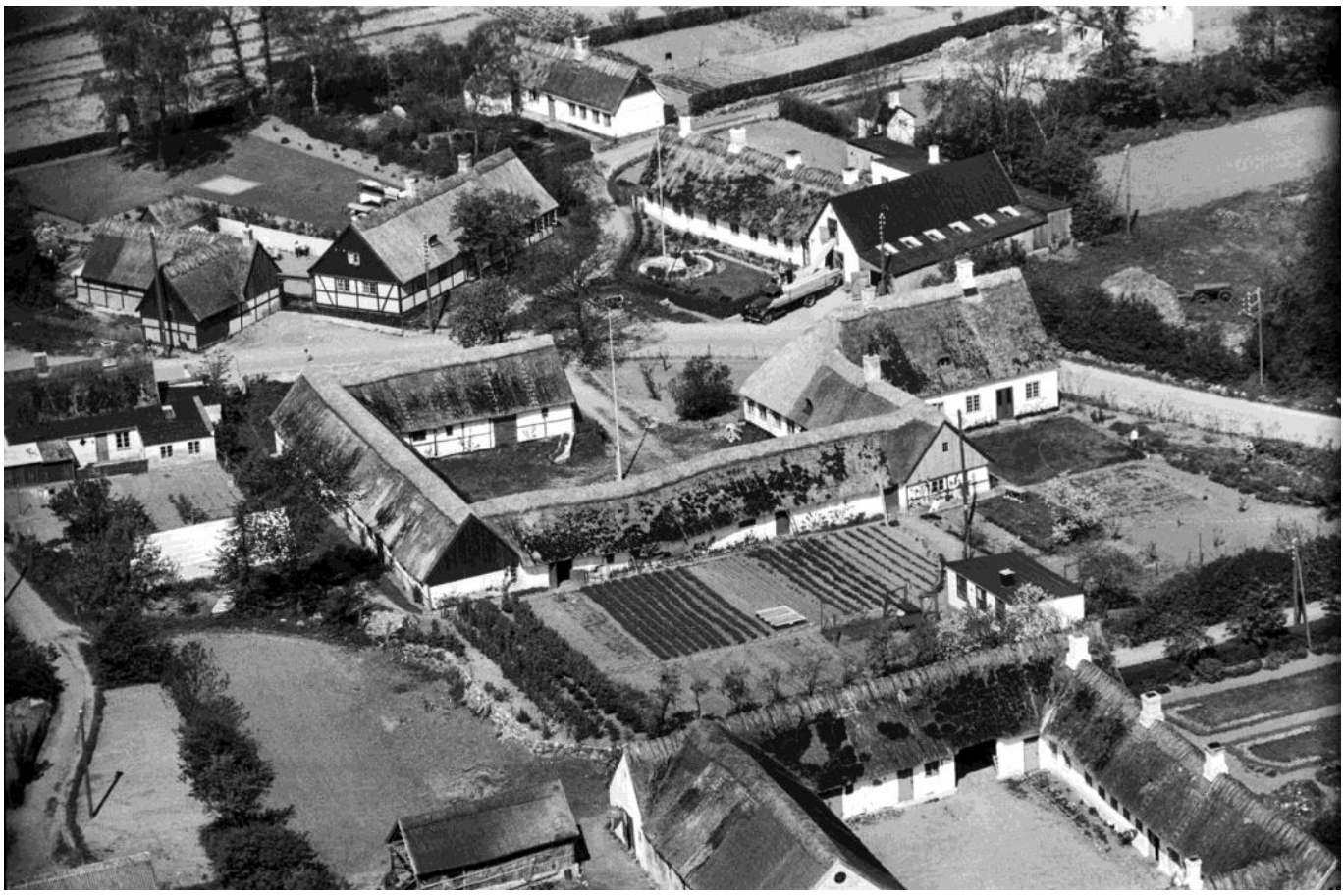

Avlingsgården. Foto Sylvest Jensen 1949. Luftfoto, Det kgl. Bibliotek

han samme år udnævnt til vejmester ved Vejkorpset i Danmark med rang af kaptajn af infanteriet og senere major.

I slutningen af 1770'erne fungerede han som volontør under den franske vejingeniør, Jean Marmillod, ved anlæggelsen af chausséen København-Roskilde. I 1779 blev han adlet, og i 1780 blev han viet i Slagslunde kirke til Cathrine Elisabeth Ulferts (1757-1853), som var født i København og datter af skibsskriver Johan Burkard Ulferts og hustru Sophia Elisabeth Hansdatter.

Efter vielsen bosatte Christopher og Cathrine sig på Kornerupgård. I Kornerup fik de fire børn, bl.a. sønnerne Niels Wilhelm (1780-1831) og Joachim Godsche (1783-1831). De blev begge majorer i Vejkorpset. I 1789 fæstede Christopher Stockfleth universitetets gård i Gevninge, matr. 4a, kaldet Avlingsgården. Her boede familien med deres 7 børn. Christopher døde i 1804. Han blev begravet på Gevninge kirkegård, men gravstedet er for længst nedlagt.

Det er planen, at Gevninge Bylaug vil afholde et indvielsesarrangement til foråret, når stenen er blevet opmalet. Tid og dato vil fremgå af Bylaugets hjemmeside.

Kilder

August von Eyben: Stamtavle over Slægten Stockfleth. København 1919.

Christian Tobiassen: Gjevningebogen I. Gevninge Bylaug.

Kirkebøger og folketællinger.

Dansk Vejhistorisk Selskab: https://www.vejhistorie.dk/sten-langs-vore-veje/kort-danske-milesten/us423 (12.februar 2022)

For hurtig kommunikation og for at spare jeres foreninger for penge, send venligst jeres mailadresser til:

LHF: agnetevibholt@gmail.com
EHF: thsj@mail.dk
BLF: blf.bramsnaes@live.dk
LMF: vivianus@post.tele.dk
TMV: tadremoellesvenner@gmail.com

Næste deadline for bidrag er den 15. august 2022.
Bidrag modtages gerne efter aftale med redaktionsudvalget.

Lethrica udgives to gange om året. Bladet forventes at være uddelt til alle henholdsvis den 1. april og den 1. oktober.

Adresser på mødesteder:
Gundestedgård, Gundestedvej 40, 4330 Hvalsø
Domus Felix, Bygaden 20, 4320 Lejre

FÆLLESARRANGEMENTER FOR DE TRE HISTORISKE FORENINGER PLUS LEJRE BIBLIOTEK OG ARKIV

Kommende fællesarrangementer:

Foredrag om Bronzealderen

Foråret byder på to foredrag om Bronzealderen.

Bronze er den første legering, det lykkedes at fremstille (af kobber og tin), og det var et teknologisk fremskridt, som fik stor indflydelse på hele samfundslivet.

Professor Kristian Kristiansen, Göteborgs Universitet, som har arbejdet meget med Bronzealderen, bliver den ene foredragsholder.

Aftalerne omkring foredragene er ved redaktionens afslutning endnu ikke på plads, men hold øje med foreningernes hjemmesider. Invitationer vil blive rundsendt pr. mail.

Afholdte fællesarrangementer:

Foredrag om kommunalreformen i 1970 den 13. oktober 2021 på Gundestedgård.

Flemming Damgård Larsen, medlem af kommunalbestyrelsen for Venstre, gav et historisk tilbageblik lige fra landets inddeling i amter i 1662.

Der er løbende sket mindre justeringer. I 1970 kom der fire kommuner i Lejreområdet.

Ellen Skjoldager Andersen har været ansat i kommunalt regi fra 1966 og næsten 40 år frem i Bramsnæs. Hun fortalte også engageret om kommunalreformens indflydelse på lokalsamfundene. F. eks. fik alle veje i Danmark i løbet af 1970'erne et navn, også på landet.

Flemming Damgård Larsen

Ellen Skjoldager Andersen

Prisoverrækkelsen ved julemarkedet, Sæby gamle Skole

Bjarne Holm, Carsten Rasmussen, Thomas Ulf Larsen og Bent Gottfredsen

Den 20. november 2021 havde vi overrækkelse af **Lejre historiske foreningers bygningspris**, som gives til huse og deres ejere for et velholdt eller godt renoveret, bevaringsværdigt hus i Lejre kommune. Valget var i år faldet på Sæby gamle Skole. Sæby Bylaug havde overtaget/lejet den gamle skole fra Lejre kommune. Det var et fint hus, de overtog, men det trængte til en udskiftning af flere bygningsdele, deriblandt vinduer, døre og varmeanlæg. Dernæst fulgte isolering og renovering samt flytning af stuerne i huset. Alle disse opgaver har bylauget løst på fornemste vis, så huset i dag står nænsomt og korrekt restaureret. Det har i dag en høj brugsværdi for bylauget til alle dets gøremål, og samtidig er det en meget smuk og historisk bygning i Lejre kommune.

Fotos Ole Malling

ANNONCE:

Tadre Mølles Venner

Vi mangler stadig flere hænder i have, mølle og café.
Har du tid og lyst til lidt frivilligt arbejde, eller kender du nogen, der har?
Kontakt os via e-mail tadremoellesvenner@gmail.com

LEJRE HISTORISKE FORENING

Formand: Hans Jørgen Lych Larsen, Lønspjæld 15, 4320 Lejre
E-mail: lychlarsen@hotmail.com
Hjemmeside: www.lejre-historiske-forening.dk

Lejre Historiske Forenings udflugt til Trelleborg og Tissø fredag den 20. maj.

Trelleborg og Tissø er steder, hvor der er blevet gjort epokegørende fund fra vores fortid. Trelleborg er ved at blive til Ny Trelleborg, der skal skabe et bedre grundlag for at formidle Trelleborg anlægget. Vi vil få en rundvisning dér og efterfølgende spise frokost i deres kantine.
Efter besøget på Trelleborg går turen til Fugledegård ved Tissø, hvor der er et vikingecenter, der fortæller om de imponerende fund fra stormandsgården ved Tissø. Her vil der også være rundvisning. Det slutter med kaffe, inden vi kører tilbage til Lejre.
Bussen går fra Lejre Rådhus i Allerslev kl. 9. Vi vil være i Lejre igen kl. 17.

Trelleborg. Foto Ajepbah

Pris for turen er 400,- kr. pr. person. Beløbet dækker bustur, entréer, rundvisninger, frokost (inkl. drikkevarer) og kaffe.

Tilmelding til Karl Frandsen på karlfrandsen@dlgmail.dk senest den 8. maj.

Prisen for turen kan derefter indbetales på enten mobile pay: 627527 eller bankkonto: 9570 13095035, mærket med deltagerens efternavn og "Tissø", så kassereren er klar over, hvad indbetalingen vedrører, og hvem indbetalingen er fra.

EGNSHISTORISK FORENING FOR HVALSØ

Formand: Bent Gottfredsen, *tlf.* 46492663, *E-mail:* kbgottfredsen@gmail.com
Hjemmeside: www.egnshistoriskforening-hvalsø.dk

Nyt fra EHF april 2022

Coronaen blev jo ved med at drille, så udadvendt er der ikke sket meget. Bestyrelsens medlemmer er ældre, og flere har helbredsproblemer, så vi har passet på os selv.
Under fællesarrangementer vil kunne læses om aktiviteterne.

Vi har fortsat samarbejdet med Åstrup og Nationalparken om det store genopretningsprojekt, men der er intet nyt.
Vi samarbejder med Arkivet om en mulig restaurering af Frihedsminde.

Vi har dog ikke ligget på den lade side, men har koncentreret kræfterne om at udarbejde et lille hæfte om møller. Hæftet tager udgangspunkt i de små artikler herom, som for år tilbage blev bragt i Lethrica. De er nu blevet gennemarbejdet, og der er tilføjet nye afsnit. Desuden er billedmaterialet udvidet og forbedret.
Hæftet bliver på 56 sider og kommer til at fremstå i Lethrica-format. Det vil blive gratis omdelt til medlemmerne. Vi påregner at lade det gå i trykken i løbet af foråret.

Møllehæftet, forsiden

Valborgaften festligholdes traditionen tro den 30. april kl. 18 på Tadre Mølle i samarbejde med TMV. Husk at tage blomster med til majstangen. Forplejning kan købes. Ingen entré.

BRAMSNÆS LOKALHISTORISKE FORENING

Formand: Bjarne Holm, *E-mail:* blf.bramsnaes@live.dk
Hjemmeside: http://www.bramsnaeslokalhistorie.dk

Forhåndsomtale – ny bog.

BLF har i årenes løb udgivet en række lokalhistoriske publikationer.

Nu er en ny bog på vej – om Holtensminde eller Sæby Huse, som lokaliteten også kaldes.
Det er en række landarbejderboliger nord for Sæby, som af Krabbesholms ejer, N. A. Holten, blev udmatrikuleret i begyndelsen af 1800-tallet. Bogen beskriver beboerne, deres liv og deres huse helt op til vore dage, rigt illustreret med gamle kort og gamle og nye billeder. Forfatterne er lokale beboere med grundigt kendskab til området og personlige erindringer.
Det er tanken, at bogen skal udkomme formentlig sidst på foråret 2022.

Ved Holtensmindevej 73.
Malet af Helge Pontoppidan 1957

Der er bogreception for "Husene i Holtensminde" i Gunhilds Atelier (Holtensmindevej 75) fredag den 20. maj 2022 om eftermiddagen (ca. kl. 16.30).

LEJRE MUSEUMSFORENING

Formand: Hans Kongsgaard Nielsen, E-mail: hans@kongsg.dk
Hjemmeside: https://lejremuseum.dk/museumsforening

Foredrag og omvisninger ved Lejre Museumsforening, forår og sommer 2022

Lejre Museum og Folkeuniversitet Skjoldungernes Land inviterer til ny foredragsrække ved forfatter og foredragsholder Christian Kronow om det verdensberømte heltekvad, Beowulf:

Lørdag den 9. april kl. 14.00 – 16.00: Kan Beowulfkvadet og Hrolf Krakes Sagas beskrivelse af historien om Beowulf genfindes i Lejres landskab?
Vi går en tur i Gl. Lejre og kigger på de steder, der optræder i Beovulfkvadet og Hrolf Krakes Saga.
Hvor var Hjortehallen egentlig – og hvor mange var der? Hvilken å sejlede den svenske kong Adils egentlig op ad? Og hvor boede Grendel og Grendels mor? Og hvad er skibssætningen i Lejre egentlig for en størrelse. Se Lejre Museums facebook.
Pris for at deltage: 110 kr.

Søndag den 29. maj kl. 11: Sæsonåbning på Gl. Kongsgaard.
Sæsonåbningen vil igen i år være et besøg værd. Der vil være boder, salg af kaffe og kager og af sandwich. Sidste sæsonåbning opførte en gruppe af frivillige et lille teaterstykke, der fortalte om livet i Gl. Lejre for 200 år siden. Stykket var skrevet af Hans Jørgen Lych Larsen. Samme forfatter har skrevet et nyt lille stykke til dette års sæsonåbning. Stykket hedder "Da Mette skulle i Hullet". Stykket tager også denne gang sit udgangspunkt i en gammel historie fra egnen, denne gang foregår det i 1747. De to lokalhistorikere: Eva Nielsen og Vivian Møller har i deres arkivstudier fundet det materiale, der danner grundlaget for de to små teaterstykker.

Lørdag og søndag den 11.-12. juni kl. 11.00: Stafet For Livet Lejre 2022 foregår ved Lejre Museum. Vores Sted – Kæmp med – mod kræft.
Kræftens Bekæmpelses fokusområde

er igen i år "Børn og unge som pårørende".
Stafet For Livet er et døgn, hvor vi er sammen om det gode formål at samle penge ind til Kræftens Bekæmpelse. Hele overskuddet går ubeskåret til forskning, patientstøtte og oplysning. Se mere på
www.stafetforlivet.dk/stafet/lejre

Lørdag den 2. juli: Tour de France 2022 – Markering af 2. etape.

Juni – august: Torsdage og søndage kl. 13-16: Sommervandringer. Gl. Kongsgaard og caféen er åben med mulighed for at købe kaffe/te og kage. Ved mindst 8 personer kan kaffe/te og kage bestilles på
vivianus@post.tele.dk

Lejre Museumsforenings 3-dages sommerudflugt til Blekinge 26. - 28. august 2022
Efter sidste udflugt i 2021 blev der fremført det ønske, at 2022 - udflugten gik til Blekinge. Det krævede, at det blev en 3-dages udflugt, der derfor også bliver noget dyrere end de tidligere 2 - dages ture. Der var et stort flertal bag ønsket, og mange fra sidste års udflugt har allerede tilmeldt sig dette års tur. Der er nu 42 tilmeldte. Der er plads til 50 i bussen, så **der er kun få ledige pladser.**

Fredag den 26. august besøger vi **Falsterbo/Skanör**. Her vil vi se slotsbanken og kirken. Vi spiser frokost i den hyggelige **gæstgivergård i Skanör**. Efter frokosten ind i Skåne til den yndige 1700-tals herregård **Kristinehov**, som der bliver tid til at besøge. Næste stop er **Åhus Gästis**, som vi besøgte på udflugten til Skåne i 2015. Det er vores overnatningssted både fredag den 26. og lørdag den 27., dog har Åhus Gästis ikke plads til os alle, så enkelte af os skal overnatte på **Hotell Briggen i Åhus.**

Lørdag den 27. går turen til **Blekinge**, hvor målet er **Karlskrona**. Vi får ikke set så meget af byen, da vi her tager på en 3 timers guidet sejltur ud i **skærgårdsfarvandet** ved Karlskrona. På turen vil vi besøge den fæstning, der bevogtede indsejlingen til Karlskrona: **Kungsholm**. Vi sejler derefter over til **Tjurkö**, hvor bussen venter på os. Herfra kører vi hen over flere skærgårdsøer til

en af Christian d. 4.'s mange bygrundlæggelser, **Kristianopel,** der også var en grænsefæstning her tæt på grænsen mellem Blekinge og Småland, mellem Danmark og Sverige. Vi vil spise frokost på **Kristianopel Gästis.** Fra Kristianopel kører vi ud til **Brömsebro,** broen krydser grænseåen mellem Småland og Blekinge. Brömsebro er stedet, hvor der blev indgået en ydmygende fred for Danmark i 1645 efter Torstenson fejden. Derfra kører vi direkte til aftensmad og overnatning på **Åhus Gästis/Hotell Briggen**.

Søndag den 28. er det planen, at vi kører til øen **Ivö**, der ligger smukt i Ivösøen nord for Kristianstad. Her vil vi tage ud til øens nordspids **Klacken**, hvor der vil være mulighed for at gå en rundtur på 2 km omkring det gamle kaolinbrud. Fra Ivö går turen til **Hässleholm** til **snaphanernes/gøngernes** land, hvor vi spiser frokost ved den gamle herregård **Hovdala.** Herfra går turen til **Dalby,** hvis kirke er Skånes ældste stenkirke, der en kort periode var domkirke og senere blev klosterkirke, nu sognekirke. Derefter går turen hjem.
Der kan komme ændringer i programmet for søndagens rute, men resten af planen ligger fast.

Snaphane skulptur i Hässleholm

Pris for turen: **3700,- kr. pr. person i dobbeltværelse og 3800,- kr. for enkeltværelse.** I prisen er inkluderet transport, sejltur, overnatning og alle måltider. Drikkevarer betaler man selv for.

Hans Jørgen Lych Larsen og Kaare R. Skou
Tilmelding:
lychlarsen@hotmail.com

TADRE MØLLES VENNER

fmd: Jørgen Søgaard, E-mail: tadremoellesvenner@gmail.com
Hjemmeside: www.tadremoellesvenner.dk

"Siden sidst på Tadre Mølle"

Så blev der endelig lukket op for kulturen igen.

På den udsatte Generalforsamling i august valgtes ny formand Jørgen Søgaard.

Allerede i september kunne Anne Grethe Rødvig afholde det planlagte PLANTEMARKED på Tadre Mølle – og det blev et velbesøgt arrangement med endnu flere velforsynede og flotte boder end tidligere, og nok det største antal besøgende havde fundet vejen til møllen i det fine efterårsvejr. Mange tog hjem med en fin høst af planter og andet godt, og som vanligt medvirkede spillemændene med munter musik i haven, hvor mange nød medbragt mad og caféens kaffe og kage.

Jørgen Søgaard, formand for Tadre Mølles Venner

Fra plantemarkedet

Anne Grethe har flettet nyt pilehegn om lægeurtehaven.

Til vedligehold af mølledammens skrænter har håndværkerne lavet en tømmerflåde.

Desuden er kostaldens sokler repareret.

Første søndag i december åbnede alle døre og porte for det tilbagevendte JULEMARKED, og de to billetsælgere og ROMU's kontrollør styrede sammen med P-vagterne tilstrømnin-

Midtsjællands Spillemandslaug spiller på plantemarkedet

gen.
Over 1000 gæster gjorde dagen festlig og stemningsfyldt – denne gang var der plads ved de enkelte boder med mange fine og udsøgte hjemmelavede ting, og varmen fik man i Maries hyggelige café, i vaffelbageriet og hos pandekagefolket i vognskuret.
De gratis værksteder blev flittigt brugt, og juledekorationer og roelygter blev stolt båret ud af kreatørerne. (Se flere fotos på hjemmesiden).
Tre ROMU-folk havde helt styr på corona-sikkerheden, så alt gik efter "bogen".

Nyt pileflethegn

Kommende sæson:
Den 22. marts kl. 19 afholder Tadre Mølles Venner Generalforsamling i Østergade 1 i Hvalsø – alle er velkomne mod forevisning af gyldigt medlemsbevis.
Møllen holder åbent i påsken (torsdag - mandag, begge dage inkl.), Krible-krable dage forår og efterår forventes afholdt, ligesom Valborgaften (altid den 30. april) byder velkommen til alle: Tag gerne blomster/

Sunes Havecenter på TMV's tømmerflåde

grønne grene med til majstangen.
Dato for og programmering af Dansk Mølledag (gratis entré), Kildemarked, aktivitetsdage, høslæt, Maries 120års fødselsdag og Plantemarked mm. kan løbende ses på TMV's og ROMU's hjemmesider..
Her vil også diverse åbningstider være at finde.

På loftet sidder nissen

Stor koncentration, når lyset skal stå lige

NYT FRA
DEN SELVEJENDE INSTITUTION TADRE MØLLE
(DSI - TM)

Formand
Jørn Jensen

Som omtalt i sidste nummer af Lethrica har bestyrelsen for DSI – TM i flere omgange drøftet, hvorledes tilgængeligheden til frådstensprofilen, vedligeholdelsen og formidlingen kan forbedres og fornys. DSI - TM forespurgte i juni 2021 Nationalpark Skjoldungernes Land, om de ville være interesseret i at indgå i et samarbejde med DSI – TM herom. Nationalparken har meddelt interesse for et samarbejde, og den fælles arbejdsgruppe har i december 2021 fremlagt forslag til fremtidig formidling af frådstensprofilen og kildekalkstien (den nuværende trampesti). Forslaget er blevet godkendt af bestyrelsen for DSI – TM. Projektet pågår i foråret, og det færdige arbejde bliver præsenteret for offentligheden og pressen hen over sommeren.

De af Naturstyrelsen lejede jordarealer har DSI – TM efter aftale med Naturstyrelsen siden 1. februar 2016 bortforpagtet til Hans - Kurt Strevelin, som efter eget ønske stoppede med udgangen af 2021. DSI – TM har indgået aftale med Brian Granno om overtagelse af forpagtningen pr. 1. januar 2022. Græsarealerne vil fortsat primært blive afgræsset med Galloway – kvæg.

Tadre Mølle bliver tilsluttet bredbåndsnettet i løbet af 2022, da Tadre Mølle er en af 19 adresser i projekt "Elverdamsdalen", der har fået tilskud fra Energistyrelsens bredbåndspulje 2021.

Frådstenene ligger i dag hulter til bulter, som de blev gravet op

Til en eventuel label

Lethrica

Lethrica er tidsskrift og medlemsblad for de historiske foreninger i Bramsnæs, Hvalsø og Lejre samt Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner. Arkiverne og museerne tilbydes en fast rubrik.

Lethrica betyder "Noget om Lejre", og bladet er en sammenlægning af Lejre Historiske Forenings blad Lethrica og Nyt fra Egnshistorisk Forening i Hvalsø.

Forsendelse: Lethrica tilsendes medlemmerne af de tre historiske foreninger, Lejre Museumsforening og Tadre Mølles Venner samt lokalarkiverne 1. april og 1. oktober.

Ved ***manglende levering*** rettes henvendelse til:

LHF: Agnete Vibholt
agnetevibholt@gmail.com

EHF: Ole Theill Knudsen,
Tlf. 22808664
ole@gundested-camping.dk

BLF: BLF fællesmail
blf.bramsnaes@live.dk

LMF: Vivian Møller
vivianus@post.tele.dk

TMV: Connie Olsen
tadremoellesvenner@gmail.com

Redaktionsudvalg:
Bent Gottfredsen, Bjarne Holm, Hans Jørgen Lych Larsen, Karin Gottfredsen, Lilli Budtz

Redaktion og layout:
Thyra Johannesen
thsj@mail.dk

FORENINGERNES KOMMENDE ARRANGEMENTER

Lørdag den 9. april kl. 14 – 16: Vandretur i Gl. Lejre
Beowulfkvadet og Hrolf Krakes Saga (LMF)

Lørdag den 30. april kl. 18
Valborgaften på Tadre Mølle (EHF, TMV)

Fredag den 20. maj
Udflugt til Trelleborg og Tissø (LHF)

Fredag den 20. maj efterm. i Gunhilds Atelier (Hmv. 75)
Bogreception "Husene i Holtensminde" (BLF)

Søndag den 29. maj kl. 11
Sæsonåbning på Gl. Kongsgaard (LMF)

Lørdag og søndag den 11.-12. juni kl. 11:00
Stafet For Livet Lejre 2022 (LMF)

Lørdag den 2. juli
Tour de France 2022 - Markering af 2. etape (LMF)

26.- 28. august
Sommerudflugt til Blekinge (LMF)